

NOVINSTVO GRADIŠĆANSKIH HRVATA DO DRUGOG SVJETSKOG RATA*

Božena Vranješ

I. UVOD

U društvenoj aktivnosti gradišćanskih Hrvata¹ između dva rata, napose onoj što je zahvaćala područje javne djelatnosti, istaknuto mjesto pripada hrvatskom novinstvu. Međutim, o povijesti hrvatskog novinstva, prisutnog više od šest desetljeća u životu gradišćanskih Hrvata, vrlo se malo zna.² Ova ocjena vrijedi i kad je riječ o rezultatima znanstvenih istraživanja iz sveukupne povijesne problematike gradišćanskih Hrvata.

Dokorašnji, veoma skroman historiografski opseg tražio je polazišta od temeljnih pokazatelja, a oni su često manjkavi ili ih uopće nema. To je, čini se, i najvažniji uzrok manjkavosti i fragmentarnosti dosadašnjih radova, a time, dakako, i slike o ovoj tematici.

---

* Rad je skraćen i prerađen dio magistarske radnje koja je pod naslovom »Novinstvo gradišćanskih Hrvata između dva rata kao dokumentaciono i informativno sredstvo upoznavanja njihova života i djelovanja« prihvaćena i obranjena na postdiplomskom Studiju bibliotekarstva, dokumentacije i informacionih znanosti Sveučilišta u Zagrebu 1973.

¹ Pod pojmom »gradišćanski Hrvati« ovdje se razumijevaju pripadnici hrvatske narodnosti koji su, bježeći od turske opasnosti, naselili u XVI st. područje današnje pokrajine Burgenland u Austriji, susjednu zapadnu Mađarsku, južnu Slovačku, istočne krajeve Donje Austrije i južnu Moravsku. Najveći broj pripadnika hrvatske manjine živi od 1921. u austrijskoj pokrajini Burgenland, kojoj je njihov najznačajniji pjesnik Mate Meršić Miloradić (1850—1928) dao adekvatan hrvatski naziv *Gradišće*. Prema spomenutom Miloradićevu nazivu, Hrvati u Austriji prozvali su se *gradišćanski Hrvati*. O tome usp.: J. Brey, Die Kroatensiedlung zwischen der Raab und Thaya, *Internationales Kulturhistorisches Symposium Mengersdorf 1970*, Eisenstadt, 1973, 23. i M. Valentić, *Novija povijest Gradišćanskih Hrvata, Gradišćanski Hrvati*, Zagreb, 1973, 20.

² Prvi cjelovit prikaz novinstva gradišćanskih Hrvata od početaka do najnovije doba dao je M. Valentić, O pojavi prvih hrvatskih novina i njihovom značenju u razvoju hrvatske nacionalne svijesti Gradišćanskih Hrvata, *Hrvatske novine* 11, 1971, 8—9. Isti je autor dao analizu novinstva gradišćanskih Hrvata u radovima *Gradišćanski Hrvati od 16. st. do danas*, Zagreb, 1971, 31—36; *Die burgenländischen Kroaten vom 16. Jahrhundert bis heute*, Eisenstadt, 1972, XVI—XXV; *Novija povijest Gradišćanskih Hrvata, Gradišćanski Hrvati*, Zagreb, 1973, 16—26.

Iz starijeg razdoblja postoje putopisi istraživača-namjernika,³ te manji radovi nekolicine autora.⁴ Uz to, zanimljiva je činjenica da je zbog vrlo slabih veza sa starom postojbinom, od početka doseljenska (u XIV st.), pa sve do tridesetih godina ovoga stoljeća, u samih gradišćanskih Hrvata bilo uvriježeno mišljenje da su oni Hrvati, a mi u Hrvatskoj — Hrvačani!⁵

Posljednjih je godina, i kao rezultat kulturne suradnje hrvatskih i gradišćanskih znanstvenika, i izvan nje, nastalo više radova⁶ kojima je obogaćena historiografija gradišćanskih Hrvata.

Kako razmjerno bogat tjedni tisak⁷ predstavlja prvorazredan povijesni izvor, cilj je ovoga rada da dá prikaz povijesti novinstva gradišćanskih Hrvata, a ujedno i što zaokruženiji uvid u ona društveno-politička zbivanja između dva rata kojima je umnogome upravo hrvatsko novinstvo odredilo smjer, intenzitet, učinak i posljedice u sveukupnom procesu društvene interakcije.

Prije same analize novinstva gradišćanskih Hrvata u radu se daje osvrt na društvena zbivanja u zapadnoj Ugarskoj u vrijeme pokretanja prvih hrvatskih novina i u Gradišću (Austriji) između dva rata. Taj dio rada ujedno daje i uvid u rezultate povijesnih istraživanja spomenutog razdoblja.

Prema datim povijesnim prilikama u kojima su živjeli gradišćanski Hrvati, razdoblje njihove tridesetljetne novinske djelatnosti na hrvatskom jeziku može se sagledati u dvjema vremenskim cjelinama:

— razdoblje 1910—1921.

— razdoblje 1922—1942.

U razdoblju 1910—1921. gradišćanski Hrvati žive u okviru ugarskog dijela Habsburške Monarhije. Unatoč nepovoljnim društveno-političkim prilikama i

³ F. Kurelac, Jačke ili narodne pësme prostoga i neprostoga puka po župah Šopronjskoj, Mošonskoj i Željeznoj na Ugrih, Zagreb, 1871; F. Kuhač, Među ugarskim Hrvati, putopisna crta, *Vienac* 43, 1878; I. Milčetić, Među Hrvatima Donje Austrije i zapadne Ugarske, *Vienac* 30 i dalje, 1898.

⁴ I. Esih, Gradišćanski Hrvati, Zagreb, 1933; M. Ujević, Gradišćanski Hrvati, Zagreb, 1934; R. Horvat, Gradišćanski Hrvati, *Danica Kalendar* 1933, 44—48; M. Gavazzi, Stara hrvatska baština u narodnom blagu Gradišćanskih Hrvata, *Napredak Kalendar*, 1936; S. Ivšić, Hrvatska dijaspora u 16. vijeku. Ljetopis JAZU, sv. 50, 1937, 99—102.

⁵ »Još pred nekoliko let se je mislilo i govorilo od Hrvačanov i od Hrvatov med našim narodom. Hrvačani su oni ki živu u Jugoslaviji, a Hrvati smo bili mi u Gradišću. Danas se zna da su i Hrvačani Hrvati.« *Usp. Hrvatske novine* 29, 1929, 1.

⁶ Ovdje upozoravam na dva rada u izdanju Čakavskog sabora: M. Meršića mlađeg, *Znameniti i zaslužniji Gradišćanski Hrvati*, Rijeka, 1972. i zbornik *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb, 1973. Osim već spomenutih radova M. Valentića, izdvajam osobito vrijedne radove: J. Breu, *Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschliessenden Gebieten*, Wien, 1970; L. Hadrovics, *Schrifttum und Sprache der burgenländischen Kroaten im 18. und 19. Jahrhundert*, Budapest-Wien, 1974; T. Veiter, *Das Recht der Volksgruppen und Sprachminderheiten in Österreich*, Wien-Stuttgart, 1970; *Symposium Croaticon — Gradišćanski Hrvati — Die Burgenländischen Kroaten*, Beč—Wien, 1974.

⁷ U razdoblju 1910—1942. gradišćanski su Hrvati izdavali slijedeće novine: *Naše novine* (1910—1922), *Hrvatske novine* (1922—1942), *Naš glas* (1923—1943), *Kršćanske hrvatske novine* (1922. izašla četiri broja), te *Male crikvene i školske novine* (1931—1939).

uvjetima za razvitak kulturne autonomije za sve nemađarske narode, pa tako i za Hrvate duž austrijsko-mađarske granice, nekolicina je intelektualaca ipak uspjela pokrenuti 1910. u Györu *Naše novine*, prvo i jedino glasilo gradišćanskih Hrvata u zapadnoj Ugarskoj. Valja, međutim, naglasiti da počeci izdavačke djelatnosti sežu još u sedamdesete godine XIX st., u vrijeme narodnog preporoda u gradišćanskih Hrvata. Naime, 1864.⁸ započeto je tiskanje prvog svjetovnog kalendara na hrvatskom jeziku, što je bez sumnje bitno potaklo oblikovanje nacionalne svijesti u svih onih pojedinaca kojima je kalendar dospio u ruke. Iako je u međuvremenu bilo pokušaja među prvacima duhovne inteligencije da se pokrene stalno glasilo na hrvatskom jeziku, ipak su trebala proći desetljeća do trenutka kad su gradišćanski Hrvati mogli svoju novinsku djelatnost postaviti na čvršće osnove. Da je za stvaranje, odnosno utemeljenje tiska na hrvatskom jeziku u međurazdoblju bilo premalo stručnih i materijalnih snaga, pokazuju okolnosti u kojima su nastale 1921. *Naše novine*: i tada su se, naime, mogli nabrojiti intelektualci koji su dovoljno poznavali materinski jezik, a još je manje bilo onih koji su materijalnom potporom mogli osigurati izlaženje lista. Međutim, ove su slabosti nadvladale ideja i odlučnost pojedinaca da se otpočne pokretanje glasila na hrvatskom jeziku, što je, kao što je već spomenuto, učinjeno 1910.

Pojava *Naših novina* predstavljala je temeljnu prekretnicu u razvoju hrvatskoga političkog života u zapadnoj Ugarskoj. Štoviše, njihovim izlaženjem započinje sustavan rad na okupljanju Hrvata i organiziranju njihovog političkog života. Od početka izlaženja *Naših novina* do prvog svjetskog rata, odnosno 1921, hrvatsko novinstvo, premda skromno po opsegu, općenito dostiže najveći stupanj razvitka. *Naše novine* nastaju zapravo kao rezultat odgovora na izazov pritiska mađarizacije, pa njihov sadržaj vrvi nacionalnim težnjama i stremljenjima narodnih prvaka, a to je u to vrijeme napredno svećenstvo i učiteljstvo. *Naše novine* izvršile su, doduše sa znatnim zakašnjenjem, onu ulogu koju je u naprednijim narodima znatno prije izvršila književnost — a to je buđenje nacionalne svijesti. Okosnicu nacionalne svijesti u *Našim novinama* činio je hrvatski jezik, povijest, narodna književnost, tradicija i druga obilježja nacionalne posebnosti. U sadržaju tih novina stajala su i druga važna pitanja gospodarske, socijalne i kulturne integracije Hrvata na geopolitičkom teritoriju zapadne Ugarske.

Priključenjem Hrvata Austriji 1921. i uspostavljanjem pokrajine Gradišća, započinje nova etapa njihova povijesnog razvitka. Premda teritorijalno razdvojeni (međudržavnim razgraničenjem dio hrvatskih sela ostao je u Mađarskoj), u novim društvenim prilikama u okviru mlade demokratske Austrije, gradišćanski Hrvati ponovo stječu uvjete za pokretanje svoga glasila. Tako je potkraj 1922. godine, u teškim poratnim materijalnim uvjetima skupina intelektualaca iz redova starije i mlađe generacije pokrenula tjednik *Hrvatske novine* koje će svojim izlaženjem utisnuti pečat sveukupnoj javnoj djelatnosti i dati smjer borbi za nacionalni opstanak gradišćanskih Hrvata u Austriji.

⁸ Bio je to *Kerstjansko-Katolicsanszki Kalendar*, tiskan 1864. u Pešti. Uredio ga je Gašpar Glavanić, župnik iz Vorištana. O tome usp. Š. Emrich. Izdavačka djelatnost, *Gradišćanski Hrvati*. (zbornik). Zagreb, 1973, 111.

Najprikladnije političko organiziranje bilo je moguće preko novina, pa *Hrvatske novine* od prvog broja započinju radom na okupljanju Hrvata u novoj državi. Oko svog nadstranačkog programa uspjele su okupiti gotovo sve pripadnike hrvatske manjine. Donosile su članke iz svih područja društvenog života pokrajine Gradišća i Austrije; informativne, napadačke i obrambene članke, najrazličitije komentare, rasprave iz Zemaljskog sabora Gradišća i austrijskog parlamenta, tekstove za izborne kampanje, izvještaje sa žitnih i stočnih trgova, kursne liste i skromne oglase hrvatskih zanatlija, ugostitelja i trgovaca; njihova samostalnost, izražena u nadstranačkom programu, kretala se, naime, u okvirima, u kojima se najbolje mogao izraziti javni interes i progresivna shvaćanja gradišćanskih Hrvata u stvaranju povoljne političke klime koja će osigurati njihovo sudjelovanje u javnom životu Austrije.

Nešto prije pokretanja *Hrvatskih novina* jedan je od narodnih prvaka pokušao u Beču 1922. pokrenuti *Kršćanske hrvatske novine* koje su izašle sveukupno u četiri broja. Bile su pokrenute sa željom da Hrvati u predstojećim izborima 1923. svoje glasove daju Kršćanskosocijalnoj stranci Austrije. Njihovo je značenje u tome što su bile prve stranačke novine gradišćanskih Hrvata.

Spomenuti izbori u Austriji potakli su izlaženje i drugih stranačkih novina na hrvatskom jeziku. Bio je to *Naš glas* — službeni organ Socijaldemokratske stranke Gradišća koja je imala simpatizera i među radništvom koje se formiralo iz redova proletariziranog hrvatskog seljaštva. Program *Našeg glasa* bio je sukladan programu stranke koja ga je izdavala, a kretao se uglavnom u okvirima socijalno-klasne problematike radništva pokrajine.

Tridesetih godina pratimo sukob *Hrvatskih novina* i *Našeg glasa* oko važnih pitanja nacionalnog opstanka Hrvata u Gradišću. Ovaj, a i ostali sukobi tih novina pokazat će podvojenost najprije u redovima inteligencije, a zatim i u ostalim slojevima hrvatske manjine.

Naš glas prestaje izlaziti 1934, istodobno kad je propala i Socijaldemokratska stranka; *Hrvatske novine* prestaju izlaziti usred drugog svjetskog rata (1942), a njihova stagnacija počinje već nakon pripojenja Austrije nacističkoj Njemačkoj.

U radu nije bilo moguće ograničiti se samo na analizu hrvatskog tiska. Ne postoje sačuvana kompletna godišta ni jednog novinskog naslova. Primjerice, list *Naš glas* ima sačuvana samo neka, nepotpuna godišta, dok četiri ukupno izašla broja *Kršćanskih hrvatskih novina* nisam, na žalost, uspjela dobiti. Zbog toga sam se, osim tiska, koristila i drugom relevantnom građom o gradišćanskim Hrvatima u Arhivu Hrvatske, Zemaljskom arhivu u Željeznom, te dvjema privatnim knjižnicama u Gradišću. Od statističkih podataka koristila sam se s »Ergebnisse der österreichischen Volkszahlungen (Burgenland)«, i osobito radom L. Kevaga »Statistička ispitivanja društveno-ekonomskog položaja Južnih Slovena u Mađarskoj početkom XX veka«. Uz to, dobro mi je poslužila i postojeća literatura o gradišćanskim Hrvatima, napose ona koja tretira razdoblje XX stoljeća.

II. DRUŠTVENE PRILIKE U ZAPADNOJ UGARSKOJ U VRIJEME POKRETANJA NOVINA GRADIŠĆANSKIH HRVATA I U GRADIŠĆU IZMEĐU DVA RATA

Osnovna saznanja o društveno-gospodarskom i političkom položaju Južnih Slavena, a time i Hrvata u zapadnoj Ugarskoj početkom XX st. prilično su oskudna i netočna. Istraživanje relevantnih podataka koji bi mogli pripomoći cjelovitom sagledavanju društvene strukture nailazi na različite poteškoće. Statistički su podaci nezaobilazan činilac za dobivanje slike društveno-političkog položaja gradišćanskih Hrvata, međutim, popis stanovništva iz 1910.⁹ u Ugarskoj, kojim se u ovome radu koristim, ne pokazuje točno brojno stanje Hrvata uopće, pa tako ni gradišćanskih Hrvata. Razlog je slijedeći: podaci o brojnom stanju Hrvata iskazivani su u rubrici »Ostale i nepoznate nacionalnosti«.¹⁰ Kako je mađarska građanska statistika umjesto Hrvata poznavala Bunjevce, Šokce, Vende, Bosance, Dalmatince, Ilire, to je podatke o ovim malobrojnim »narodima« objedinjavala obično s podacima o Talijanima, Bugarima, Poljacima, itd. u rubrici »Ostale i nepoznate nacije«.¹¹ Tek u pojedinim slučajevima mogli su se izlučiti potrebni podaci iz podataka o zbirnim grupama malih naroda.

Prema popisu stanovništva iz 1910, bilo je u Ugarskoj ukupno 194.808 Hrvata (Bunjevaca, Šokaca, Ilira i Dalmatinaca), a Južnih Slavena sveukupno 821.931, ili 4,5% u odnosu na cjelokupno stanovništvo.¹² Najviše je Hrvata bilo u županijama: zaladskoj 82.794; šopronskoj 30.223 i mošonskoj 8.123. U zaladskoj županiji, duž mađarsko-hrvatske granice, odnosno u Međimurju, hrvatsko je stanovništvo činilo 91,6% ukupnog stanovništva. U uskom koridoru duž mađarsko-austrijske granice, prema istom popisu, u županijama Vaš, Šopron i Mošon bilo je 55.573 Hrvata. Čini se, međutim, da je ovaj podatak netočan i da je realniji broj gradišćanskih Hrvata oko 80.000.¹³

Pokazatelje o broju hrvatskog stanovništva nužno je nadopuniti i podacima¹⁴ iz kojih su vidljivi gospodarski, društveni i kulturni odnosi u Ugarskoj u prvom desetljeću XX st.

⁹ O popisu stanovništva u Ugarskoj u vrijeme izdavanja prvih novina gradišćanskih Hrvata, usp. L. Kevago, Statistička ispitivanja društveno-ekonomskog položaja Južnih Slovena u Mađarskoj početkom XX veka, *Zbornik za društvene nauke Matice srpske* 54, 1969, 33—66.

¹⁰ Kevago, n. dj., 33.

¹¹ isto, 33.

¹² isto, 34.

¹³ Ni u građi, ni u literaturi nema preciznih podataka o broju gradišćanskih Hrvata ni početkom XX st. ni kasnije. L. Kevago u spomenutom radu (str. 35) navodi da je 80.000 Hrvata vjerojatno približan broj, kad je naznačen u podnesku o pitanju hrvatske autonomije koji je jugoslavenska vlada uputila Mađarskoj 1919. M. Valentić u knjizi »Die burgenländischen Kroaten von 16. Jahrhundert bis heute«, Eisenstadt, 1972. (XVIII str.) ističe da je na prostoru današnjeg Gradišća 1910. bilo 46.476 Hrvata. Iz podataka o popisu stanovništva iz 1934. Hrvata je u Gradišću bilo 40.143, i to u ovim kotarima: Eisenstadt 12.824; Güssing 5.595; Mattersburg 3.166; Jennersdorf 17; Neusidel 4.833; Oberpullendorf 9.674 i Oberwart 3.528. Usp. »Die Ergebnisse der österreichischen Volkszählung vom 22. März 1934«, Wien, 1935.

¹⁴ Kevago, n. dj., 42.

Postotak hrvatskog stanovništva u Ugarskoj 1910. među privredno aktivnim osobama na temelju glavnih skupina zanimanja bio je slijedeći: 0,8% Hrvata bilo je zastupljeno u industriji, 0,8% u trgovini, 0,4% u prometu. U skupnoj kategoriji zanimanja (umirovljenici, rentijeri, privatnici i kapitalisti) Hrvati su bili zastupljeni s 1,0%.

U poljoprivredi Ugarske 1910. postotak Hrvata zemljovlasnika u odnosu na druge nacionalnosti bio je slijedeći: 4,3% Hrvata imalo je do 50 jutara zemlje, 22,8% Hrvata imalo je 5—10 jutara, do 5 jutara zemlje imalo je 34,6% Hrvata, a seoskih slugu i radnika bilo je među Hrvatima 22%. Od ukupnog stanovništva hrvatske narodnosti 68,5% bavilo se poljoprivredom, od čega je 78% imalo posjed, dok 22% Hrvata nije imalo zemlje.¹⁵

Prosvjetne su prilike Hrvata u Ugarskoj na osnovi istih podataka bile slijedeće: postotak Hrvata u odnosu na školovane i privredno aktivne intelektualce u Ugarskoj bio je: nepismenih 0,8%, koji čitaju i pišu 1,1%, s četiri razreda škole 0,3%, s osam razreda škole 0,4%, učenika gimnazija (školske godine 1913/14) 0,2%, i intelektualaca 0,3%. Isti podaci pokazuju da su Hrvati 1910. sa 62,5% pismenih zauzimali treće mjesto u Ugarskoj, iza Nijemaca i Mađara.

Izneseni podaci omogućuju da se o položaju hrvatskog stanovništva u zapadnoj Ugarskoj u početku XX st. dobije slijedeća slika:

Nacionalno osvješćivanje Hrvata, započeto u drugoj polovici XIX st. u usporedbi s razvojem u drugih evropskih naroda, teklo je sa znatnim zakašnjenjem. U Ugarskoj je dualistički sustav¹⁶ pogodovao kapitalističkom razvoju privredne baze — poljoprivredne proizvodnje koja je bila orijentirana na proizvodnju žitarica. U tom su pogledu u najpovoljnijem položaju bili predjeli Bačke i Banata. Veleposjednici i dio seljaštva, iskoristivši konjunkturu žitarica, pošli su putem kapitalističke proizvodnje, što je dalo osnovu za formiranje buržoazije u južnim krajevima (među kojom je bilo nešto Srba i Hrvata). U sjevernim krajevima Ugarske, posebno u onima koje su nastavali Hrvati, privredne prilike nisu bile tako povoljne. Hrvatsko sitno građanstvo, kako po broju tako i po značenju, nije moglo poći za idejama koje bi ga mogle dovesti do toga da odigra značajniju privrednu ulogu među Hrvatima na ovom području. Hrvatsko seljaštvo nalazilo se u teškom položaju jer je najveći dio imao do pet jutara zemlje, više od petine hrvatskih seljaka bili su agrarni proleter. Hrvatsko je radništvo bilo također malobrojno i uglavnom dvostrukog zanimanja, te nije igralo značajniju ulogu ni u gospodarskom ni u nacionalnom životu. Stanovit broj radnika koji je stanovao duž zapadne granice odlazio je na rad u Austriju. Kao radnici-putnici teško su se mogli organizirati, to više što su kod kuće dolazili u dodir samo sa seljacima. Od spomenutih radnika gotovo su petina bili nadničari.¹⁷

Malobrojna svjetovna inteligencija uglavnom se bila mađarizirala polazeći ugarske škole, na taj način nije ni bilo uvjeta za uspostavljanje širih i dubljih veza sa seljaštvom.

¹⁵ isto, 46.

¹⁶ O tome usp.: J. Šidak, M. Gross, I. Karaman, D. Šepić, Povijest hrvatskog naroda od 1860. do 1914, Zagreb, 1968.

¹⁷ Kevago, n. dj., 44.

Živeći u rasutim i prometno nepovezanim selima, gradišćanski Hrvati nisu imali uvjeta za organizirano komuniciranje, osobito ako se uzme u obzir da seljaku njegovo gospodarstvo predstavlja zaseban svijet, te da mu je život također označen stanovitom izolacijom: preko gospodarstva s jedne i sela s druge strane. Možemo, dakle, zaključiti da su društvene prilike gradišćanskih Hrvata neposredno prije pokretanja novinske djelatnosti bile općenito nepovoljne, te da su proizašle iz isto tako nepovoljnih gospodarskih uvjeta.

Međutim, unatoč slaboj društveno-gospodarskoj strukturi, gradišćanski su Hrvati u početku XX st. imali neka obilježja koja su ih označavala kao posebnu nacionalnu zajednicu: posebnu kulturu i jezik, kulturnu tradiciju, nacionalno-etičke specifičnosti i drugo. Nabrojena obilježja došla su do izražaja osobito od sedamdesetih godina XIX st., u vrijeme preporodnog pokreta gradišćanskih Hrvata. Preporodni pokret uspio je ipak formirati sloj inteligencije koja će kasnije preko hrvatskih novina širiti preporodne ideje u seljaštvu.

Na razmah preporodnog pokreta koji je dao podlogu za novinsku djelatnost gradišćanskih Hrvata djelomice su utjecala dva politička događaja. Prvi je bio pripojenje Međimurja zaladskoj županiji 1861, koje je brojno ojačalo Hrvate u zapadnoj Ugarskoj, pa »ukupan broj Gradišćanskih Hrvata i Hrvata Međimurja postaje na taj način osnovica za razvoj narodnog pokreta«. ¹⁸ Drugi politički događaj, podjednako važan za početak preporodnog pokreta, bio je sklapanje austro-ugarske nagodbe 1867, jer je godinu poslije Zakon o narodnostima 1868. ¹⁹ osigurao Hrvatima upotrebu materinskog jezika u školama, crkvi i mjesnoj upravi. Novi školski zakon osigurao je Hrvatima školsku autonomiju; davao je, naime, slobodu djelovanja državnim, općinskim, privatnim i vjerezakonskim školama. ²⁰ Koristeći se ovim zakonom, gradišćanski su Hrvati otvorili brojne škole u kojima se obvezna šestogodišnja nastava izvodila na hrvatskom jeziku. Izvođenje nastave na materinskom jeziku uvjetovalo je tiskanje brojnih školskih udžbenika i knjiga. Tako je stvorena prilično čvrsta podloga za formiranje jedinstvenoga književnog jezika i pravopisa. Odluku o tome objavio je Mihovil Naković 1877. u »Deklaraciji o jedinstvenom pravopisu i književnom jeziku«, ²¹ a ona je označila početak preporodnih ideja. Ipak, zbog nedostatka svjetovne izdavačke djelatnosti, sve do 1909. preporodne ideje nisu uspjele zahvatiti šire slojeve seljaštva. Te godine započinje organiziran pokret, kojeg je cilj svjetovna izdavačka djelatnost.

Valja naglasiti da se u doba dualizma općenito ipak pogoršao položaj svih nemađarskih naroda u Ugarskoj. Unatoč zakonu o manjinama dualistički je sustav priznavao samo jedan politički narod — mađarski. Devedesetih godina ovaj sustav proživljava krizu, ²² koju je najprije izazvao njemačko-češki

¹⁸ M. Valentić, *Novija povijest Gradišćanskih Hrvata, Gradišćanski Hrvati*, Zagreb, 1973, 15.

¹⁹ O tome usp.: M. Valentić, *Bitne odrednice u povijesti gradišćanskih Hrvata, Dometi* 4, 1974, 83.

²⁰ O školstvu usp.: B. Vranješ. *Osvrt na školstvo gradišćanskih Hrvata. Pedagoški rad* 9—10, 1974, 479—483.

²¹ *Usp. Vienac* 43, 1878, 691—692.

²² J. Šidak, M. Gross, I. Karaman, D. Šepić, *Povijest...* 211

sukob u Austriji, a zatim i mađarska opozicija, odnosno mađarski vladajući slojevi, koji su, odupirući se realnoj uniji, tražili labaviju vezu u personalnoj uniji koja bi im osigurala potpuniju gospodarsku i financijsku nezavisnost od Austrije. Cjelovit program sa zahtjevima za samostalnom carinskom, trgovinskom, vanjskom politikom i vojskom iznijela je Nezavisna stranka Ugarske. Gospodarski i politički ojačan vladajući sloj u Ugarskoj nastojao je izgraditi takav političko-administrativni aparat koji bi bio sposoban gušiti ne samo socijalne pokrete širih slojeva mađarskog naroda već i pokrete nemađarskih naroda. Mađarizacija se izražavala u sprečavanju kulturnih i prosvjetnih djelatnosti nemađarskih naroda na vlastitom jeziku. Ugarska javnost bila je također politički diferencirana struktura, i kao takva predstavljala je pluralizam političkog mišljenja. U institucionalnom pluralizmu javnog mišljenja Monarhije bilo je uglavnom dvjema nacijama omogućeno izražavanje i suprotstavljanje mišljenja. Ostali su narodi, a među njima, dakako, i gradišćanski Hrvati, pokušavali iznijeti svoja mišljenja javnosti u ovisnosti o širini političke priznatosti.

Pa ipak, i u tako nepovoljnim uvjetima pritiska mađarizacije koja se odlučno suprotstavljala socijalno-nacionalnim pokretima svih nemađarskih naroda, našao se stanovit broj intelektualaca, sposobnih za stvaranje organiziranog pokreta i širenje nacionalnih ideja putem novinske djelatnosti.²³ Krug pretežno duhovne inteligencije, kojoj je predvodnik bio župnik Mate Meršić stariji, shvatio je značenje i ulogu novinstva na vlastitom jeziku upravo u vrijeme kad su, osim inteligencije, i širi slojevi naroda počeli čitati mađarske i njemačke novine. Svjestan značenja novinstva na hrvatskom jeziku, ovaj se krug prihvatio novinske djelatnosti u vrlo složenim uvjetima.

Hrvatsko je novinstvo, najmlađe u Ugarskoj, bilo prisiljeno stati uz bok ostalom novinstvu s mnogo dužom tradicijom izlaženja. Na novinskom tržištu konkurirali su mu listovi s mađarskog i njemačkog jezičnog područja, tako da je hrvatsko novinstvo od samih početaka bilo prinuđeno »peći zanat« i svladavati početne teškoće, a istodobno i osvajati čitaoce, osobito intelektualce koji su mogli birati druge listove prema osobnoj sklonosti. U takvim su uvjetima hrvatske novine morale naći zajednički jezik s čitateljstvom u obliku zajedničkoga izdavačkog programa, kvalitetnog informativnog i angažiranog dijela lista, raznovrsnih članaka i sl. Glavni zadatak angažiranog dijela hrvatskih novina bio je okupljanje pojedinaca u potencijalnu političku snagu koja će omogućiti gradišćanskim Hrvatima jedinstven politički nastup. Sukladni stavovi Hrvata u odnosu na nacionalno pitanje i druge kulturno-političke potrebe stvorili su stabilan »blok mišljenja« koji je preko novina značajno utjecao na društvenu sredinu. Pokrećući novine, inteligencija je pravilno shvatila činjenicu da u procesu formiranja javnoga mišljenja i manjina može imati važnu poziciju, da, predlažući svoja rješenja, može utjecati na formiranje javnog mišljenja. Stoga su novine gradišćanskih Hrvata u tom vremenu postale jedinstvena tribina koja je dobila određeno mjesto u mehanizmu cjelokupnog društvenog života Ugarske.

²³ O novinskoj djelatnosti gradišćanskih Hrvata usp. još B. Vranješ, Počeci i razvoj novinstva u Gradišćanskim Hrvatima, *Matica Kalendar* 1973, 142—147.

Izrazimo li kulturno-prosvjetnu osnovu društvenog života gradišćanskih Hrvata u tom razdoblju brojkama, onda izlazi da su imali apsolutnu većinu na prostoru današnje pokrajine Gradišće u 101 selu, i to u 52 sela južnog, 21 selu srednjeg i 28 sela sjevernog Gradišća. Od ukupnog broja stanovnika svih sela Gradišća, Hrvata je bilo 55.573. Na tom su prostoru imali oko 60 škola u kojima se cjelokupna nastava izvodila na hrvatskom jeziku. U školama je djelovalo stotinjak učitelja i oko 130 svećenika.²⁴

Na prikazanoj osnovi započeto je pridobivanje gradišćanskih Hrvata putem novina za preporodne ideje i buđenje nacionalne svijesti. Svakako da je sav taj rad bio otežan činjenicom da je problem komuniciranja u seoskoj sredini bio mnogo veći, te da je reagiranje hrvatskog seljaka na društvenom planu u početku bilo izrazito individualno. Spoznaja i odnos svijesti sa širim krugom izvan obitelji i gospodarstva bili su također slabo razvijeni. Hrvatski je seljak bio naviknut na čitanje kalendara, pjesmarica i crkvene literature, i odjednom su se novine na hrvatskom jeziku pojavile pred njim kao potpuno nov, dinamičan i živ organizam, kao neponovljivo i neodoljivo štivo koje ga povezuje s okolišem, narodom, svijetom.

Iako je izraslo iz skromnih prilika, hrvatsko je novinstvo u relativno kratkom razdoblju ispunilo zadaću buđenja i propagiranja nacionalne svijesti. U daljnjoj fazi izlaženja *Naše novine* ne obraćaju se više izoliranom, usamljenom pojedincu, već svjesnom hrvatskom seljaku koji je znao razmišljati. Ne zatvarajući ga u skućene horizonte, hrvatske su novine uključile gradišćanske Hrvate u društveno-politička zbivanja. U razdoblju 1910—1921. *Naše novine* mogle su računati s javnim mišljenjem kao realnom snagom.

Da su gradišćanski Hrvati utjecali svojim jedinstvenim političkim stavom na strukturu javnog mišljenja Austro-Ugarske, svjedoči događaj koji se zbio oko pitanja tzv. »Koridora« potkraj prvog svjetskoga rata.²⁵ Naime, prostor koji su nastavali gradišćanski Hrvati postao je dio tzv. »češkog projekta«, odnosno »Koridor« koji je češka politička emigracija planirala kako bi nakon rata spojila dvije buduće države: Čehoslovačku i Jugoslaviju. »Koridor« se trebao protezati preko zapadne Ugarske, od Požuna (Bratislave) do Varaždina. Da bi onemogućila obnovu Austro-Ugarske monarhije, češka je politička emigracija namijenila gradišćanskim Hrvatima ulogu »mosta« između dviju novih država upravo ovim »Koridorom«. *Naše novine* pokrenule su odlučnu kampanju protiv spomenutog projekta. U njima u jednom članku potkraj 1918.²⁶ čitamo: »... Čehi i Hrvati su se za nas ur pogodili. Mi od Požuna početo, prik vse Mošonske, Šopronske i Železanske županije doli do Mure ćemo bit niev korridor, niev hodnik, kude ćedu oni gori-doli prohajat. Nas ćedu raspilit, i ćedu si prik Uger načinit berv — polovicu ćedu si zet Čehi, polovicu hervaćani. (...) A najpervo ćemo serčeno stupnut, krajpehnut jednoga i drugoga, ter im po hervatsku reć: poj kraj! Mira mi daj! Pak se poglejmo, da gdo smo i ča smo? A mi smo hervati na Ugri.«

Tako su, zahvaljujući svom jedinstvenom javnom istupu u *Našim novinama* utjecali »na saznanje evropskih sila o postojanju hrvatske manjine koja

²⁴ M. Valentić, Die burgenländischen Kroaten... XVIII.

²⁵ M. Valentić, Novija povijest... 18.

²⁶ Usp. *Naše novine* 47, 1918, 1.

se do tada kao cjelina nalazila, uglavnom u zapadnoj Ugarskoj.²⁷ No, Saint-Germainska je konferencija 1919. odbacila spomenuti projekt.

Razdoblje važnih političko-teritorijalnih promjena uslijedilo je za gradišćanske Hrvate nakon svršetka prvog svjetskoga rata, kad je »stanovništvo zapadne Ugarske, s obzirom na nacionalnu strukturu, odlučno izrazilo želju za priključenje Austriji.«²⁸ Kako se Ugarska suprotstavila mogućem priključenju, jer bi ono značilo gubitak dijela njezina zapadnog teritorija, širila je propagandu protiv njega, osobito među Hrvatima, jer su oni činili trećinu stanovništva toga područja. Pri tom je upozoravala na »opasnost asimilacije Hrvata i Mađara u slučaju da se odluče za Austriju, jer će se krajevi zapadne Ugarske, kako je tvrdila, pripojiti Štajerskoj i Donjoj Austriji.«²⁹

Protivljenje gradišćanskih Hrvata, osobito inteligencije priključenju Austriji bilo je razumljivo iz više razloga. Prvo, manji dio zapadne Ugarske ostao je nakon razgraničenja u okviru Mađarske, tako da su gradišćanski Hrvati bili podijeljeni u dva dijela, s tim što je nekoliko hrvatskih sela ostalo u okviru Slovačke. Drugo, školovana u mađarskim školama, inteligencija je slabo poznavala njemački jezik, pa se bojala moguće germanizacije. Treće, imajući u vidu da je Ugarska poglavito poljoprivredna zemlja, gradišćanski su Hrvati smatrali da će kao poljoprivredno stanovništvo lošije živjeti u industrijskoj Austriji, jer »va Esteraji jesu već fabrike, delaći, socijaliste — ovi ćedu bit va većini i va novom parlamenti, ter ćedu nakove zakone donášat, ki ćedu njim, delaćem bit ugodniji. A va Ugarskom jesu poljodelci, selski ljudi va većini...«.³⁰

Austrija je riješila problem priključenja plebiscitom i osnivanjem autonomne pokrajine Burgenland,³¹ kojoj su gradišćanski Hrvati napokon dali odgovarajuće hrvatsko ime »Gradišće«.

Nova pokrajina Gradišće ušla je poslije svog nastajanja u političku i gospodarsku krizu, izazvanu položajem Austrije zbog gubitka rata, a i zbog gubitka triju važnih gradova: Kisega, Sombatelja, i osobito Šoprona, koji je oduvijek bio gospodarsko, upravno i kulturno središte ovog teritorija. Zbog gubitka Šoprona nova se pokrajina suočila s pitanjem glavnoga grada pokrajine jer nijedan raspoloživi grad nije imao obilježja izgubljenog Šoprona. To je pitanje riješeno proglašenjem Eisenstadta — Željeznog 1925. glavnim središtem pokrajine. Pred pokrajinom je stajalo također pitanje oživljavanja privrede i prometa koji su stradali zbog rata. Dobri prometni putovi i željeznice ostali su u Mađarskoj. Gradišćanske Hrvate osobito je pogodilo nepostojanje prometnih veza s tržišnim mjestima (Bečkim Novim Mjestom i Grazom) gdje bi mogli prodavati svoje poljoprivredne proizvode. Uvođenjem visokih prometnih pristojbi Mađarska je provodila ekonomsku blokadu, koja je primorala Austriju na pregovore o sklapanju trgovačkih ugovora. Na tom je polju, međutim, Austrija doživjela neuspjeh jer je stav mađarske vlade

²⁷ M. Valentić, n. dj., 18.

²⁸ isto, 19.

²⁹ isto, 19.

³⁰ *Naše novine* 47, 1918, 1.

³¹ M. Valentić, n. dj., 19.

bio da treba revidirati državnu granicu, a to se, naravno, odnosilo na pokrajinu Gradišće.³²

Protestu pokrajinskih novina priključilo se i hrvatsko novinstvo zahtijevajući od savezne vlade Austrije prikladne mjere koje bi dovele do gospodarskog napretka njihove pokrajine.

U tom razdoblju bilježimo osjetnu pojavu emigracije stanovništva Gradišća, među kojima velik broj Hrvata u prekomorske zemlje. Po broju iseljenih iz Austrije u prekomorske zemlje Gradišće se nalazilo na prvom mjestu. U drugoj polovici 1922. iselilo se u Sjedinjene Američke Države ukupno 5.869 osoba, a samo tijekom siječnja 1923. iselilo se u SAD 897 osoba, a u Brazil, u koji su se poslije SAD najradije useljavali, 519 osoba. Od sto iseljenika iz Austrije, 40 ih je otpadalo na pokrajinu Gradišće, a među njima bilo je najviše Hrvata.³³ U *Hrvatskim novinama* zabilježeni su o toj pojavi slijedeći redovi: »Kad sam na ljude pogledal, ki su na visum čekali, kih sam najveć vidil? Gradišćanov, i med ovimi najveć naših Hrvatov i Hrvatic! (...) Nij treba naglasivati, da se va posljednjem broju Hrvatov najveć nahaja. Vreda će nas bit va Amerike neg u Gradišću.«³⁴

Gradišćanski su Hrvati dali doprinos obnovi privrednog i društvenog života svoje pokrajine osnivanjem mljekarskih zadruga i štedionica, a na kulturnom polju brojnim kulturnim udruženjima, i dakako, svojim novinstvom.

Nakon prvog svjetskog rata gradišćanski su Hrvati željeli nastaviti proces kulturne integracije. Novi, svestraniji zahtjevi tražili su osnivanje zajedničke kulturne organizacije. Mađarska je, naravno, bila spremna udovoljiti ovome zahtjevu kako bi pokazala da otvaranjem demokratskih procesa hrvatska manjina ima perspektivu upravo u Mađarskoj. Plan osnivanja jedne takve organizacije nastao je 1919, ali je Hrvatsko kulturno društvo osnovano dvije godine kasnije, 1921. u Šopronu,³⁵ da bi iste godine, nakon razgraničenja, prestalo postojati. Osim Hrvatskoga kulturnog društva, Hrvati 1921. gube i svoje novine.

Kulturni život gradišćanskih Hrvata u međurazdoblju ipak nije u potpunosti zamro. Na poticaj skupine intelektualaca pokrenute su potkraj 1922. *Hrvatske novine* čiji je program naišao na širok krug pristaša, osobito u

³² isto, 21.

³³ Usp. *Hrvatske novine* 29, 1923, 1—2.

³⁴ *Hrvatske novine* 10, 1923, 3

³⁵ Neposredno nakon osnivanja, Hrvatsko se kulturno društvo uključilo u političku akciju, usmjerenu protiv priključenja hrvatskih sela Austriji. U kolovozu 1921. predstavnici Hrvatskog kulturnog društva objavili su poznati »Memorandum zapadno-ugarskih Hrvata« u kojem su iznijeli stav hrvatskog stanovništva pred Poslanstvo Antante. U »Memorandumu«, između ostalog, stoji: »... Mi hrvati imamo jedno hrvacko kulturno društvo, i mi smo odabrani predsednici otoga hrvackoga društva. Kot jedini pišci otih hrvatov, i kot njevi učni oci smo se poufali pred Vas dojtj gospodin, da Vam povimo va posljednoj uri sledeća: mi smo pred tristo i osamdesetih letih ovde, na granicah Ugarskoga dostali novu domovinu, ku mi svi ljubimo do denašnjega dneva iz dibine srca, čer do smrti, i da jako trpimo va hipcu kad nas kanidu od naše obljubljene domovine odlučit, zač odčenući od Ugarske s nimcih i 70 jezera (tisuća — B. V.), ki nisu nimci, nego hrvati, i ki bi i na dalje volili ostati va Ugarskoj? Mi va ovoj zadnoj minuti oš prosimo poslanstva antanta; ostavite nas hrvate va obljubljenoj staroj domovini...« Usp. *Naše novine* 35, 1921, 1.

omladine. Rezultati pokretanja novina osjetili su se već za vrijeme parlamentarnih izbora 1923, kad je inteligencija odvažnim političkim istupom u *Hrvatskim novinama* utemeljila Samostalnu hrvatsku stranku. Utemeljitelj stranke bio je Lovro Karall, a pokušao je još 1920. politički organizirati Hrvate u Ugarskoj osnivanjem Stranke mladih seljaka,³⁶ koja je, čini se, zbog istih uzroka, doživjela sudbinu Hrvatskoga kulturnog društva. Samostalna hrvatska stranka ostala je, doduše, bez mandata, jer je od potrebnih 3.500 glasova dobila 2.454,³⁷ ali od tada gradišćanski Hrvati ulaze u politički život Gradišća kao priznati činilac. Pripojenje Gradišća Austriji osjetilo se najprije u političkom životu hrvatske manjine. Kako je Saint-Germainski mirovni ugovor obvezao Austriju na poštovanje manjinskih prava, ta je činjenica značila napredak u odnosu na status u Ugarskoj, gdje gradišćanski Hrvati nisu imali status priznatoga političkog faktora.

Neuspio pokušaj okupljanja gradišćanskih Hrvata u vlastitu Hrvatsku samostalnu stranku, čije su glasilo kratko vrijeme bile *Hrvatske novine*, upućuje na to koliko im je nedostatak stranke štetio kao narodnoj manjini. Ionako malobrojni, dijelili su i iscrpljivali političke snage u izbornoj kombinatorici austrijskih stranaka koje nisu imale mnogo sluha i volje za rješavanje njihovih životnih problema.

Proces demokratskog otvaranja javnog života u Gradišću značio je istodobno i veliko strujanje i ispreplitanje institucionalnih organizacija. Kako se građansko društvo nije moglo zamisliti bez inicijativa i različitih društveno-političkih oblika izražavanja interesa, tu su okolnost gradišćanski Hrvati iskoristili za ponovno osnivanje Hrvatskog kulturnog društva. Utemeljenje ove organizacije 1929. inicirao je krug intelektualaca koji je izdavao i *Hrvatske novine*. Pravila Društva ograničila su se na održavanje, osiguranje i jačanje hrvatske manjine u Gradišću. Ono postaje organizirana kulturna baza koja će svojim djelovanjem obuhvatiti cjelokupne životne i kulturne interese gradišćanskih Hrvata.³⁸

Gradišćanski Hrvati u razdoblju između dva rata usmjeravaju pažnju na ona politička pitanja Gradišća koja ih kao narodnu manjinu najviše pogađaju. Među ostalih, jedno od najvažnijih bilo je pitanje školstva. Prema odredbi Zemaljske vlade 1924,³⁹ zahtijevalo se od školskih nadzornika da strogo kontroliraju podučavanje njemačkog jezika u manjinskim školama Gradišća. Gradišćanski su Hrvati razvili putem *Hrvatskih novina* živu raspravu o položaju Hrvata u postojećem školskom sustavu, tražeći ujedno od Zemaljske vlade da, u skladu s odredbama mirovnog ugovora, osigura hrvatskoj manjini upotrebu materinskog jezika u osnovnim i srednjim školama, osnivanje Hrvatskoga školskog odjela pri Zemaljskoj vladi te postavljanje hrvatskog školskog nadzornika.⁴⁰

³⁶ M. Valentić, n. dj., 23.

³⁷ »Hrvatska stranka mandata nij dostala (...) Da jedan mandat dostane, bi bilo 3.500 glasov potribno...« Usp. *Hrvatske novine* 43, 1923, 1.

³⁸ N. Benčić, Gradišćanski Hrvati između jučer i sutra, *Gradišćanski Hrvati*, Zagreb, 1973, 46.

³⁹ M. Valentić, n. dj., 27.

⁴⁰ isto, 27.

Spomenuta naredba Zemaljske vlade potakla je Zemaljsko katoličko društvo učitelja na iznošenje prijedloga za obranu materinskog jezika u hrvatskim školama. Prema tim prijedlozima, njemački bi se jezik u manjinskim školama učio tek od trećeg razreda osnovne škole, učenje hrvatskog jezika osiguralo bi se u svim srednjim školama koje pohađa najmanje 20% Hrvata, hrvatski jezik osigurao bi se u učiteljskim školama.⁴¹

Nova odredba Školskog odjeljenja Zemaljske vlade iz 1925. predviđala je učenje hrvatskog jezika 5 sati tjedno u osnovnoj školi, dok su učitelji morali polaganjem posebnog ispita dokazati sposobnost podučavanja na njemačkom jeziku. Poseban plan nije bio donesen za hrvatske škole u Gradišću, pa je i to bilo uzrokom nesređenog stanja u hrvatskom školstvu. Na snazi je, naime, sve do 1934. bio adaptirani mađarski zakon za manjinske škole, kad je ukinut Zemaljskim zakonom. Novi se zakon vrlo nepovoljno odrazio na položaj hrvatskog školstva jer je izjednačio državne i vjerezakonske škole u Gradišću po uzoru na Austriju. Po njegovoj odredbi, općina je morala kod vlade priložiti molbu da se izuzetno dopusti otvaranje vjerezakonske škole. Ovaj novi položaj osobito je pogodio hrvatsko školstvo, jer su nekadašnje državne škole bile u onim općinama u kojima stanovništvo nije moglo samo izdržavati učitelja. Dok im se prije davala mogućnost da na svoje škole postave hrvatske učitelje, sada je novi zakon predviđao postavljanje učitelja od strane vlade bez utjecaja manjinskog stanovništva. Ovakvo nepovoljno stanje donekle je ublaženo postavljanjem institucije hrvatskoga školskog nadzornika 1935.

Hrvatske novine reagirale su veoma oštro na školsku situaciju riječima: »Temeljni kamen hrvatske budućnosti su naše verozakonske škole. Gdo našem narodu hoće zet to pravo, da si sam odibira svoje učitelje, taj mu hoće zeti pravo ređenja svojom sudbinom.«⁴²

Iz izvještaja školskog nadzornika (1936. izabran je na ovu dužnost Rudolf Klaudus) vidi se da je problem nadzorništva u hrvatskim školama riješen na temelju nastavnoga jezika. One škole gdje je nastavni jezik bio hrvatski spadale su u cijelosti u djelokrug hrvatskoga školskog nadzornika. Ovakvih je 1936. bilo 27 (najviše u puljanskom — 13, i bortanskom kotaru — 7), ali je osim ovih bilo i škola koje su u nekim razredima podučavale na hrvatskom jeziku. Pribroje li se tome još dvije škole (u Ciklešu i Velikom Medvešu) u kojima se hrvatski jezik učio kao predmet, ukupno je 1936. bilo 45 škola koje su pripadale u djelokrug školskog nadzorništva.⁴³

Valja istaći da u nastojanjima oko pitanja kulturne autonomije gradišćanski Hrvati nisu imali jedinstven stav. Okupljeni u dva glasila (*Hrvatske novine* i *Naš glas*) polemizirali su oko načina rješavanja svojih životnih interesa. *Naš glas* je kao službeni organ Socijaldemokratske stranke Gradišća negirao nadstranačku orijentaciju *Hrvatskih novina* i predbacivao im da su u službi Kršćanskosocijalne stranke. Kako je *Naš glas* zauzeo u pogledu rješavanja manjinskog pitanja gledište suprotno *Hrvatskim novinama*, bili su ne-

⁴¹ isto, 27.

⁴² *Hrvatske novine* 29, 1929, 1.

⁴³ *Usp. Hrvatske novine* 38, 1936, 4.

izbježni sukobi upravo pri rješavanju pitanja hrvatskog školstva i osnivanja Hrvatskoga kulturnog društva.

Ipak, unatoč političkoj podvojenosti, u razdoblju do drugog svjetskog rata Gradišćanski su Hrvati uspjeli stvoriti niz središta svoje društvene djelatnosti. *Hrvatske novine* od 1932. postaju glasilo Hrvatskoga kulturnog društva i same konstatiraju društveni preobražaj Hrvata koji »su se zbudjili i probuđeni gaje narodnu svijest«. »Sada je doba da se ide dalje« — kaže se u novinama — »Hrvatske novine' neće više moći odgovarati dosadašnjoj ulozi, jer su se aktualne zadaće narodnoga gibanja raširile. 'Hrvatske novine' imat će zadaću da budu glasilo HKD, koji mora združiti sve Hrvate.«⁴⁴

Uz Hrvatsko kulturno društvo osnovana su brojna učiteljska, đачka, pjevačka i tamburaška društva, koja su na nacionalnoj osnovi uspjela okupiti gotovo sve Hrvate. Iz ove cjelokupne djelatnosti izrastao je i interes za staru domovinu. Kad je 1932. osnovano u Zagrebu Društvo prijatelja gradišćanskih Hrvata, njegovo su osnivanje pozdravile *Hrvatske novine* riječima: »Naš narod nikada nij pozabil, da je on nek jedna mala, ali zelena kita otkinuta od velikoga hrvatskoga stabla, jedno u tuđini boraveće dite hrvatske Matere. Mi pozdravljamo najsrdačnije ovo društvo ko nas hoće potpirati u naših kulturnih trsenjih, pak mu željimo, da njegovo delo obrodi obiljnim sâdom.«

Dolazak Hitlera na vlast unio je novu političku situaciju u Evropu. Njegova politika osvajanja »životnog prostora« u istočnoj i jugoistočnoj Evropi predviđala je, dakako, i prisvajanje Austrije. Jedan od glavnih koraka u tom pravcu bio je dovođenje na vlast austrijskih nacionalsocijalista, nakon čega je 1938. uslijedio »Anschluss«. Pripajanjem Austrije stvorena je »Velika Njemačka«, čime je povećan ionako dominantan utjecaj Njemačke u Evropi. Posljedice pripojenja Austrije Njemačkoj bile su jačanje fašističkih i profašističkih snaga u Austriji, pa tako i u Gradišću. Stranački program nacionalsocijalista bio je u suprotnosti s težnjama hrvatske manjine. Poznati stavovi nacionalsocijalista prema rješavanju nacionalnog pitanja manjina doveli su konačno do prekida svih onih pozitivnih nastojanja oko kulturno-političkog uzdizanja gradišćanskih Hrvata u Gradišću i kulturnog povezivanja sa starom domovinom. Ukidanje Gradišća kao posebne pokrajine teritorijalno je razdijelilo Hrvate, zatvorilo društva i naposljetku prekinulo i novinsku djelatnost.

III. NOVINSTVO GRADIŠĆANSKIH HRVATA OD 1910. DO 1942.

A) *Naše novine*

Naše novine, u podnaslovu »društveni, gospodarski i zabavni list«, izašle su prvi put 1. siječnja 1910. u Györu kao prve novine gradišćanskih Hrvata na materinskom jeziku. Tiskane na osam stranica, u dva stupca, izlazile su kao tjednik. Odgovorni urednik bio im je Štefan Pinezić.

Simbolika naslova *Naših novina* odražavala se i u sadržaju lista, koji je za cilj imao buđenje nacionalne svijesti gradišćanskih Hrvata.

⁴⁴ *Hrvatske novine* 43, 1932, 1—2.

U uspomenama⁴⁵ na događaje oko pokretanja *Naših novina* jedan od sudionika zabilježio je da je inicijator ideje za pokretanje jednog hrvatskog lista bio Martin Meršić stariji, župnik iz Velikog Borištova. On je, naime, pozvao hrvatsku inteligenciju na sastanak u Šopron 1909. radi dogovora o izdavanju budućih novina. Krug inteligencije, u kojemu su se isticali Ivan Mušković, Mihovil Naković, Mate Karall i Mate Meršić Miloradić, redom svećenici, nosio je u sebi još odranije misao o pokretanju novina, tako da je spomenuti sastanak bio zapravo definitivno dogovaranje. Na sastanku je najaktualnije bilo materijalno pitanje, točnije, da li je financijski uopće moguće izdati prvi broj tjednika. Postavljeno je zatim pitanje smjera lista i određivanje urednika. Financijske teškoće nekih drugih novina upućivale su na mogući deficit, no unatoč svemu čini se da je ovaj problem bio uspješno prevladan, jer se prvi broj *Naših novina* tiskao u nakladi od 4.000 primjeraka i bio je rasprodan.⁴⁶

Obvezu tiskanja novina preuzela je tiskara györske županije. Na istom je sastanku za urednika novina bio izabran Š. Pinezić, šopronski odvjetnik. Ovu je dužnost obavljao do sredine 1913.

M. Meršić stariji, kao predvodnik inteligencije, uređio je i pitanje naslova. Glasanjem je odlučeno da se zovu *Naše novine*. Uoči samog izlaženja *Naših novina*, u svrhu propagiranja lista, tiskan je poseban letak u kojemu je od hrvatske inteligencije traženo »da novine moralno i materijalno potpiraju«. Po svemu sudeći, bilo je očito da su ove opsežne pripreme urodile plodom: premda je obvezu financiranja daljnjih brojeva preuzeo Meršić, novine su se od početka izlaženja isplaćivale pretplatom i dobrovoljnim prilozima čitalaca.

Ovaj kratak osvrt na događaje oko pokretanja *Naših novina* upućuje na političku i društvenu klimu u redovima gradišćanskih Hrvata. Malobrojna inteligencija, po svom statusu uglavnom duhovnička, bila je idejnim i materijalnim predvodnikom malobrojnoj ostaloj svjetovnoj inteligenciji. Potreba pokretanja novina na hrvatskom jeziku javila se u doba sve jače plime mađarizacije, u trenutku kad je bilo očito da je hrvatska manjina u odnosu na druge etničke skupine u zapadnoj Ugarskoj dezintegrirana i bez svoga glasila. U čisto mađarskoj sredini, društveno zaostala, komunikacijski nepovezana, nije ni mogla primiti preporodne ideje.

U uvodniku prvog broja, pod naslovom »Naš program«, novine su objavile program koji su namjeravale zastupati u svom izlaženju. Bio je sažet u nekoliko točaka. Novinama se odriče političko značenje i utjecaj bilo koje političke stranke. U programu se izričito kaže da »*Naše novine* ne čedu bit političke novine. Politika je nezahvalno poslovanje, ljude razdilja, jedne na druge nahunuska, nepreteljstvo gaji.« Nadalje, cilj je novina da okupi Hrvate na vjerskoj, katoličkoj podlozi, što je bilo razumljivo s obzirom na stalešku pripadnost uređivačkog kruga i duboko usađen katolički duh i moral u narodu. *Naše* će *novine* zastupati lojalan stav prema Ugarskoj. Informirat će čitaoce o zbivanjima »na krajini«, o Ugarskoj i o svijetu. Pomagat će Hrvatima u gospodarskom prosvječivanju, upozoravat će na ona »gospodarstvena

⁴⁵ Usp. M. Meršić mlađi, Kako su se rodile »Naše novine«, prve novine u Gradišću, *Hrvatske novine* 11, 1971. 3.

⁴⁶ M. Meršić, n. dj., 3.

NAŠE NOVINE

Društveni, gospodarski i sabavni list.

Predplaća: na cijelo leto . . . . . 4 korunce na pol leta . . . . . 2 na tri mjesca 1	Izdava uauku sabotu. ODGOVORNI UREDITELJ DR. ŠTEFAN PINEZIC SOPRONI.	Pisci ter rukopisi: Edju se pod stresoni: OSKAR FÉNYES. Győr, Darvas-ut 4. szám.
--	--	---

Naš program.

Zdravi bili, brati! Zdravi po vsi kraji Ugarskoga različani hrvati! Vidim, da me veliko gledate i vsi začudjeni pitate: da gdo sam ja i ča sam došla k vam? Da gdo sam ja? A mer mi na čeli pišeno stoji: Ja sam „**Naše Novine**“. Naše Novine? A ča ćemo i mi hrvati novine imat? A zač jih ne bi imali? Va našoj ugarskoj domovini je imadu nimci — pak kolike — rumuni, slovaki, rusnjaki, bunjevac i medjimurski hrvati — pak samo mi, po sopronskoj, mošonskoj i železnoj varmeđji različeni hrvati jih ne bi imali? A pak zač ne? Ča bi ravno mi morali uvik va škuroj neznanosti siditi? Ali ča si jih nebi znali napisat ter van dat? A pak nač si je i siromaška hrvacko ljudstvo ziskotilo tolike duhovnike, školnike i učitelje pak i druge svitske gospodine?! No ali mer sam ur ovo pred vašimi očima: mala sam nemer, ali srčena i živa — dajte mi ruku; zdravi bili!

A ča ču ja kod vas? Ja sam Novina, znam čuda povidat. Najradje povidam od dragoga Boga. Hrvati su uvik, bili vri kršćani. Krivoverski učitelji su ono jednuć vse narode bili zmutili, neg same hrvate ne. Oni su va veri stali čvrsti kot zid. Ali sadašnji svit neverci i slobodnozidari toliko pišu i trubu, da nij Boga i drugoga svita, va knjigah i novinah toliko čemernosti i mrazoće i med Hrvatih skladadu, da se bome i oni počinju bludit i kvarit. *Naše Novine* čedu i predave nove zatornike vere srčeni stupnut, njeve lazi razmeljat, veru i svetu crkvu branit. I svitku znanost ču vam rado razlagat i vam

kazat, ča je svit spazobavna pronašal. Ar prava svitska znanost ču vas tako pači veri, kot sviča suncu.

Rado ču vam povodar od naše mile domovine. Ovde imadu i mi ki kutljac, kade j' stala naša zbilja, kade je naš dragi dom. Ovde počivadu naši preddedi, ovde će bit i naš grob. De si lipu domovinu vse bolje spoznate, ča si ju kot dobru majku pošujete, nje zatone držite, nje nepretelje obladate — navo čedu vas učit — zbudjat *Naše Novine*.

Bi znam i od politike rado ča čuli? Ovde vam moram najper povidat, da *Naše Novine* ne čedu bit političke novine. Politika je nezahvalno poslovanje. Ljude razdilja, jedne na druge nahuska, nepreteľstvo gaji. Ja va ljubim vse, va bratinskoj ljubavi va hoću vse spojiti. Volit ču vam kazat ona kršćanska, socijalna društva, ka ljude va lipom miru skupa vežu; kazat vam ona gospodarsvena društva, ka vas uču već nagospodarit; lagodnije na zemlji živit.

Pak hud rado će te čut, ča je novoga va krajini, ča va Ugarskom, ča po širokom svitu. Bit će novin dost, kumaj čete je dospit stat. Bit će i zabavi, povidanja i talenja.

Evo sam kod vas prvi put. Pustite me ne neg va bižu, nego i va serce. Bit ču vam ja veran pretelj. Z Bogom — dosljen se opet vidimo i nigdar ne razdružim o. Z Bogom!

Ureditelj i njegovi
pomagači.

društva, ka vas uču već nagospodarit; lagodnije na zemlji živit«. Na kraju ovog jednostavno sročenog programa koji je bio nalik na pismo, »ureditelj i njegovi pomagači« pozdravili su Hrvate kao budući »veran pretelj«. ⁴⁷

Ovaj budući program nadopunio je i još adekvatnije izrazio Miloradić budnicom:

»O Hervati, narod mali,
Stanmo gori, dost smo spali,
Prestat mora dugi san, —
Zora puca, bit će dan.«

Nije slučajno da je ova budnica objavljena u prvom broju *Naših novina*. Njezin duboki smisao govori o namjeri novina. Bio je to, u obliku jednostavna stiha sročen poziv za okupljanje »zaspalih« Hrvata na nacionalnoj osnovi. Miloradić je svoju budnicu spjevao po uzoru na preporodne budnice za vrijeme ilirizma u Hrvatskoj.

Program *Naših novina* mora se svakako pripisati Miloradiću jer je on bio najznačajnija figura tog razdoblja. Kao pjesnik, spoznao je pravu vrijednost jezika, gledao je u njemu »mudrosti pun ormar«, ali i najznačajniji uvjet nacionalnog opstanka, potiskivanje hrvatskoga jezika značilo je za njega »kulturi lomit vrat«. Držao je da je hrvatski jezik najlakše i najbrže sredstvo povezivanja Hrvata, novine će dakle biti njegov instrument.

Prije pokretanja *Naših novina* u Ugarskoj su svoje novine već imali Rumunji, Slovaci, Rusini, bunjevački i međimurski Hrvati, te Nijemci;⁴⁸ ta je činjenica još više navodila Miloradića na razlog da u njima surađuje, vidio je da su upravo novine pridonijele okupljanju ostalih nemađarskih naroda u Ugarskoj.

U programatskom uvodniku *Naših novina* naglašava se kako Hrvati imaju dovoljan broj intelektualaca koji znaju pisati hrvatskim jezikom, »siromaško hrvacko ljuctvo žiškoloalo je tolike duhovnike, školnike i učitelje pak i druge svitske gospodine« za ovaj rad.

Zacrtani su program *Naše novine* dosljedno ispunjavale. U različitim napisima svojih suradnika informirale su čitateljstvo o događajima u domovini i svijetu, poučavale ih u gospodarstvu. U početku politički bezbojne, donosile su vijesti iz mađarskih cenzuriranih novina. Ipak, isključena iz novina, politika izvire iz Miloradićevih književnih priloga u kojima on širi ideje nacionalnog osvješćivanja, koje su do tada bile ograničene na uzak krug intelektualaca. Bili su to članci u kojima se govorilo o potrebi zajedničkoga književnog jezika i pravopisa, jer je »jezik ono što ih još uvijek razdvaja«. Kao vrstan poznavalac jezika i pravopisa, Miloradić je postao urednikom novina da bi jezično dotjerivao članke ostalih suradnika koji su hrvatski jezik slabo poznavali. Meršić u svojim uspomenu ovako objašnjava tu činjenicu: »Ali tomu se niti nije bilo čuditi. Mi smo se jur bili zatapali u mađarskom šovinizmu, da toga nismo ni sami opazili. Onda smo bili gorili i plasali od svega, ča je bilo mađarsko. Od šovinizma smo bili umamljeni kot od slatkog opijuma.

---

⁴⁷ *Naše novine* 1, 1910, 1.

⁴⁸ isto, 1.

Svidočanstvo tomu su i sva pisanja, ka su onde priložena. Za hrvatske novine smo djelali i si spiševali, sve ugarsku. Barilić (jedan od urednika) se ogorčeno brani, da ne bude pomoćni urednik, ar da ne zna hrvatski, i zato bi nek kompromitirao novine. Istina je da i nije znao, kot i svi drugi pisci nisu znali pravo po hrvatsku. To nam kaže Miloradić kad nas kara zbog tolikih pogrišak. Pravopis nas je prvi put učio židanski farnik, Ivan Mušković.«⁴⁹

Postepeno, iz broja u broj, uvodnik, a i ostali članci, dobivali su sve više karakter angažiranosti. Nosioci preporodnih ideja koje još nisu bile prihvaćene u seljaštvu, željeli su putem novina Hrvate integrirati u cjelinu, u potencijalnu društvenu snagu. Prvobitni program se širio, u novinama su se upućivali zahtjevi ugarskoj vladi za priznavanje prirodnog i povijesnog prava gradišćanskim Hrvatima. Rezultat ovih zahtjeva bila je promjena koncepcije i smjera lista: od 14. broja *Naše novine* izlaze u podnaslovu kao »politična list«. Premda je uredništvo i dalje deklarativno izjavljivalo svoju nadstranačku orijentaciju, *Našim novinama* bilo je nužno da svoje ideje i zahtjeve priklone jednoj političkoj stranci u stranačkom mehanizmu Ugarske, i to takvoj koja će u programu barem donekle štititi interese i agitirati za zahtjeve gradišćanskih Hrvata u vladi. Valja međutim naglasiti da u tom razdoblju nijedna politička stranka (ni poslije) nije bila istinski saveznik u borbi za političko priznanje i prava gradišćanskih Hrvata. Inteligencija, koja je pokrenula novine, bila je pod utjecajem Narodne stranke Ugarske. Čitajući uvodnike u *Našim novinama* iz broja u broj konstatira se opozicioni stav prema Liberalnoj stranci »ka je blizu 40 let gospodovala, koj hvalit imamo svitsko hištvo i druge crikveno-politične zakone, ka je malo poljodjelstvo i rukotvorstvo na niš spravila, ka je sto tisuć ljudi silovala ostavit svoju domovinu zonkraj morja, va Ameriki.«⁵⁰

U razdoblju izborne borbe u Ugarskoj 1910. napisi u *Našim novinama* angažirani su oko izborne kampanje i agitiranja za Narodnu stranku. U uvodniku pod naslovom »Sloboda, jednakost, bratstvo«, dat je osvrt na razdoblje kad je ukinuto kmetstvo u Ugarskoj. Ukinuće kmetstva značilo je golem napredak za Hrvate kmetove. »Danas pak nismo ni slobodni, ni jednaki, ni braća«, kaže se u uvodniku. »Zato je kriva Liberalna stranka. Zato glasujemo za Narodnu stranku ka će se brinut o siromašnima.«⁵¹

Završena izborna kampanja, unatoč agitiranju *Naših novina* u masama za Narodnu stranku, rezultirala je pobjedom Stranke rada (tako se, naime, zvala Liberalna stranka), na čelu koje je bio Khuen Héderváry. Ova je stranka dobila 240 poslaničkih mjesta, a Narodna samo 13.⁵²

U predratnim prilikama Khuenova se vlada borila s velikim teškoćama. Početkom 1912. izbila je kriza ugarske vlade u vezi s vojnim reformama, koje je kralj želio provesti kako bi imao sigurnu osnovu za naoružanje, što je bilo u suprotnosti s političkim interesima mađarskih vladajućih slojeva. U toj situaciji *Naše novine* priklonile su još više držanje stavovima opozicione Narodne stranke.

⁴⁹ M. Meršić, n. dj., 3.

⁵⁰ *Naše novine* 14, 1910, 1.

⁵¹ *Naše novine* 18, 1910, 1.

⁵² *Naše novine* 23, 1910, 1.

Razumije se da na novinstvo gradišćanskih Hrvata u ovom razdoblju, pa ni poslije ne možemo gledati kao na profesionalni oblik komuniciranja, jer ne samo da su tada *Naše novine* bile jedino sredstvo javnog komuniciranja u gradišćanskih Hrvata, već su mu nedostajali svi preduvjeti koji ga takvim čine: industrijalizacija, urbanizacija i demokratizacija društva. Ipak program koji su iznijele *Naše novine* snažno je utjecao na promjenu stavova i mišljenja gradišćanskih Hrvata. Ovaj utjecaj novina na mase doveo je do toga da su se Hrvati u velikoj većini priklonili novinama: pojedinačno, svaki od njih osjećao se kao član društvene grupe kojoj pripada, a to je bila nacionalno svjesna homogena hrvatska zajednica.

Koliki je bio utjecaj *Naših novina* na svijest gradišćanskih Hrvata, govore članci, iz čijeg se sadržaja vidi da su zastupale jedinstven stav svih gradišćanskih Hrvata. U njima se tražilo osnivanje posebne katoličke stranke, koja bi, prema mišljenju urednika, bila potrebna gradišćanskim Hrvatima, jer je »katoličanstvo stup koji brani maloga čovjeka« (»Čvrsta katoličanska stranka nam je potrebna«).⁵³ Članak »Jeli vridno za hrvatstvo se brinuti« izjašnjava se o skupnom stavu gradišćanskih Hrvata kao narodne manjine prema Ugarskoj, Austriji i Hrvatskoj slijedećim riječima: »Neću tajat da obstat ću, i onda ću obstat, ako se vsi Židovi i naši slobodnozidarski 'dobri keršćeniki' na glavu nastavu, da sam hrvat, da si hrvatskoga jezika za jezero kinčev neb izminil, ali nisam tako hrvat, dab si moju ugersku domovinu prodal ali izminit hotil nit za Jeruzalem, nit za Beč, nit za Zagreb.«⁵⁴

Politika, ekonomija, strategija, kultura i ostale grane društvenih znanosti postajale su tjedne teme *Naših novina*. Uočavanje stvarnih pokretača društvenog progressa u najširem značenju u tom vremenu, *Naše novine* nisu mogle svesti na puko registriranje, već su počele svestrano prikazivati događaje i pojave u svijetu. Kako su informacije tražile širu podlogu istraživanja, proširio se i broj suradnika: od relativno uska kruga koji su u početku činili »ureditelj i njegovu pomagači«, sve se više širio broj suradnika. Zahvaćajući sve dublje čitateljstvo, informacije su se kao reciprocitet vraćale *Našim novinama*, naime, u njima je surađivalo sve više čitalaca.

Analizirajući *Naše novine* može se zaključiti da su iz broja u broj postajale sve bolje s obzirom na sadržaj članaka. U plimi i oseci političkih zbivanja uoči prvog svjetskog rata *Naše novine* postaju aktualno sredstvo obavještanja gradišćanskih Hrvata.

1913. članci govore o biračkom pravu u Ugarskoj.⁵⁵ Pravo glasa imalo je samo 6% stanovnika. Novine se bave pitanjem kako će se ovaj suženi oblik prava glasa odraziti na Hrvate. Prema spomenutom zakonu, pravo glasa imali su oni koji su navršili 30 godina života, koji su plaćali najmanje 20 kruna poreza ili imaju najmanje 8 jutara zemlje (uz uvjet da su završili 6 razreda škole). Tko nije imao škola, morao je imati 16 jutara zemlje. Razumije se da je među Hrvatima takvih bilo malo.

U ratnim godinama *Naše novine* postaju manje politički i angažirani list, a više informativno sredstvo u kojemu Hrvati nalaze vijesti o stanju na fron-

⁵³ *Naše novine* 47, 1910, 10.

⁵⁴ *Naše novine* 48, 1910, 1.

⁵⁵ *Naše novine* 2, 1913, 1.

tama, o broju mrtvih i ranjenih, o cijenama žita i hrane na tržištu, itd. Zahvaljujući izvanrednim naporima redakcije, *Naše novine* nastoje maksimalno zadovoljiti i sve ostale zadaće u datim uvjetima, u čemu uspjevaju. Ravnopravne drugima, uspjele su u ratnom razdoblju sačuvati kontinuitet izlaza, a time i dodir s publikom. Izvanredno su izražavale društveno-političku klimu u Ugarskoj, posebno raspoloženje Hrvata prema ratu. Iz članaka se najprije može vidjeti optimizam u ishod rata, naime vjerovanje da Austro-Ugarska vodi pravedan rat i da će izaći iz njega kao pobjednik, a zatim sve opravdanije slutnje u njegov gubitak i katastrofu, a s tim u vezi i moguće dublje promjene. Ove informacije *Naše novine* postepeno iznose pred gradišćanske Hrvate, plašeći se i same cijene rata, koju će oni zajedno s Austro-Ugarskom morati platiti: razgraničenje integralnog geopolitičkog teritorija na kojemu žive.

Kako je *Našim novinama* uspjelo pridobiti publiku za svoj politički program, one 1918. nastupaju s daljnjim zahtjevima u kojima se traže socijalne mjere za promjenu teškog stanja u poljoprivredi. U članku »Politički program poljodolcov« *Naše novine* traže od vlade promjenu socijalno-ekonomske politike prema selu. Iznijeti program bio je gotovo identičan programu Kršćansko-socijalne stranke ljudi Ugarske (združena Narodna i Kršćanskosocijalna stranka). Od unutrašnje političke i društvene angažiranosti gradišćanskih Hrvata preko novina, u kojoj su se kao narodna manjina borili za svoje mjesto u društvu Ugarske, 1918. zbog promijenjenih objektivnih uvjeta egzistencije, oni sve veći akcent daju angažiranju u vanjskopolitičkim odnosima zbog predstojećih geopolitičkih promjena nastalih mirom u Versaillesu.

Potkraj iste godine *Naše novine* donose članak pod naslovom »Postavimo si mi hervati na Ugri Hervacki Narodni Tanač« (Vijeće — B. V.). Govoreći o mogućim geopolitičkim promjenama koje bi mogle pogoditi Hrvate zapadne Ugarske, u članku se iznosi detaljan prijedlog o tome da Hrvati u tom slučaju trebaju ostati u okviru Ugarske. Politička klima bila je takva da su gradišćanski Hrvati kao posebna nacionalna skupina uz Nijemce i Mađare morali iznijeti svoj stav ili o priključenju Austriji, ili o ostanjanju u Mađarskoj. Budno prateći političke događaje, *Naše novine* pokušale su ovdje animirati Hrvate za konkretnu akciju u kojoj će kao cjelina istupiti pred javnost i zatražiti ostanak u okviru Ugarske. Poruka članka trebala je biti poticaj općedruštvenoj akciji, »jer ako mi nekanimo bit meja, po koj će susedi gazit, ne brazda ku hte simo tamo porizljat, onda polag Vilsonove mirovne pogodbe moramo i mi postavit Hervacki Narodni Tanač. A zač? Aki si i mi hervati ne načinjimo ovakvoga narodnoga tanača, ter ako va ime ovoga tanača ne bude do za nas govoril, onda smo mi nigdori, onda smo gruda, ku hte simo tamo pehat, onda nas moru prez vsega pitanja kot kakov canjak na kusiće podrapat...«⁵⁶ »Ča je naše svitovanje? Po dibokom prevaganju vsih okolnosti iz istinske ljubavi k našem maljackomu hervackomu narodu, i zbog veće zemaljske hasni i sriće naše, svitujemo: ostanimo i dalje kotrigi, verni sini naše, ur 350 let stare ugarske domovine! Pa zbok kih tako važnih uzrokov?...«, nabrajaju se dalje argumenti u članku.⁵⁷ Osnovno je obilježje

⁵⁶ *Naše novine* 47, 1918, 1—2.

⁵⁷ isto, 2.

djelovanja *Naših novina* bilo u tom što su svojim programom djelovale sustavno i kontinuirano, stoga je razumljivo da je sadržaj ovoga članka morao dati određen učinak. U toku promjena u političkoj i društvenoj sferi u Ugarskoj, formirale su se u gradišćanskih Hrvata kao korisnika *Naših novina* nove potrebe i interesi. Bili su to posebni interesi, nastali u toku mogućeg geopolitičkog preobražaja zemlje, a time i socijalnih uvjeta života. *Naše novine* polazile su od činjenice da se čitateljstvo neprestano formiralo u skladu s novim prilikama, te da se ujedno i neprestano odražavalo u porukama koje mu je inteligencija prenosila preko novina. Kako se u ovom slučaju radilo o narodnoj manjini, koja u datom trenutku nije bila jedinstveno politički opredijeljena za slučaj nagoviještenih promjena, *Naše novine* su se trudile da joj nametnu svoj stav.

1921. god. *Naše novine* donijele su programatski članak »Memorandum zapadno-ugarskih Hrvata«. Sadržaj i forma memoranduma upućuju na zaključak da je inteligencija nastupila pred svjetsku javnost kao zastupnik gradišćanskih Hrvata s molbom da se riješi njihovo teritorijalno pitanje. Naime, ista je skupina intelektualaca utemeljila 1921. god. u Šopronu »Hrvatsko kulturno društvo« — kojega naziv upućuje na širinu zastupstva. Određujući ime spomenutom društvu, Miloradić je obrazložio ovo ime na temelju toga »jer svaka narodna manjina naslanja se u svoji društveni pravila i u svojem kulturnom nastojanju na kulturne veze s domovinom, odakle ona ishaja«. ⁵⁸ Pravila HKD bila su potvrđena od mađarske vlade 1921. U propagandnoj politici »Ugri su naime bili u ti dani pripravnici da dadu narodnim manjinama sva prava, samo da se otkinu od Mađarske«. ⁵⁹

U Memorandumu potvrđuje se postojanje HKD riječima: »Mi hrvati imamo jedno kulturno društvo, i mi smo odabrani presednici i ravnateljski odbor otoga hrvackoga društva. Kot jedini pišci otih hrvatov i kot njeni učni oci smo se poufali...« ⁶⁰ Hrvatsko kulturno društvo, koje bijaše osnovala ista grupa narodnih prvaka, prestalo je djelovati zajedno s *Našim novinama*, jer »čas u kom se je utemeljilo naše prvo HKD, nij bio u ondašnjoj Mađarskoj zgodan za društveno poslovanje. U tom burnom vrimenu nastajalo je sve jasnije, da će biti Gradišće priključeno k Austriji. To se je za par mjesec i spunilo. Nove prilike, novi zakoni, nova država, sve to doneslo je sobom, da je naše prvo kulturno društvo prije nego je moglo početi ča poslovati po narođenju odmah i preminulo.« ⁶¹

U nerazvijenoj društvenoj sredini nije bilo mjesta radikalnijim shvaćanjima osim odlučnog otpora protiv mađarizacije i buđenja nacionalne svijesti u gradišćanskih Hrvata. Te dvije glavne zadaće *Naše novine* su ispunile u razdoblju svoga izlaženja. Osim ovoga, u okviru datih mogućnosti, zacrtale su konkretan program i smjer, kojim će zatim poći *Hrvatske novine*.

⁵⁸ Usp. M. Meršić mlađi, Jubilarni spis Hrvatskog kulturnog društva, *Zeljezo*, 1969, 9.

⁵⁹ M. Meršić, n. dj., 9.

⁶⁰ *Naše novine* 35, 1918, 1.

⁶¹ M. Meršić, n. dj., 10—11.

B) »Hrvatske novine«

»Hrvatske novine«, u podnaslovu »glasnik Gradišćanskih Hrvata«, izašle su prvim brojem 23. prosinca 1922. god. u Beču.

Izdavanje *Hrvatskih novina*, započeto u novim društvenim i političkim prilikama, bilo je potaknuto od nove skupine hrvatskih intelektualaca, većinom studenata, i druge, stare skupine narodnih prvaka, intelektualnog kruga koji je prije 12 godina bio pokrenuo *Naše novine*.

Jedan od sudionika obilježio je događaje koji su prethodili ponovnom pokretanju novina na hrvatskom jeziku, kao »situaciju sve jačeg prodiranja velikonimškoga duha u Gradišće, u kojoj nije izostala naša reakcija«. ⁶²

U uvodniku prvoga broja, pod naslovom »Hrvati«, u četiri točke bio je objavljen program i smjer budućih novina. Prvo, *Hrvatske novine* neće se pridružiti nijednoj austrijskoj političkoj stranci, već će biti nadstranački list. »Zvrhu stranak čedu stat, ali ne čedu zabit da su naši Hrvati samo poljodolci, delaći, i mali tršci, ki samo s teškom mukom ili z glavom, ili z rukom zaslužu svoj vsakidašnji kruh.« Drugo, novine će djelovati na buđenju nacionalne svijesti gradišćanskih Hrvata, pa će »pozivati vse hrvatske domorodce prez razlike, kim je njevo hrvatstvo još drago, ki znadu još cenit svoj hrvatski materinski jezik, ki ne zataju svoj hrvatski očev stan, i se ne kanu na uzjalav način gizdit s tuđimi peri«. Treće, novine će obavještavati publiku o najvažnijim događajima u Gradišću, Austriji i svijetu. Četvrto, *Hrvatske novine* širit će znanost »da budemo mogli sledit napredovanje svita va najrazličitiijih prilikah«, poučavati u gospodarstvu i poljoprivredi, jer »s gospodarstvenimi članki ufamo se širit gospodarstveno znanje«, jezik i kulturu »da bude naš jezik poštovala vsaka vlada i da nam dadu ona prava, ka nam pripadaju po božjem i narodnom zakonu, ki daju i nam gradišćanskim Hrvatov vsa narodna prava, da se budemo mogli i kot narodna manjina va Esteraji va kulturnom, narodnom i gospodarstvenom posli zdignut, ter za celu budućnost ostati poštteni, dobri Hrvati i lojalni građani«. ⁶³

Geslo *Hrvatskih novina*, 'sloga je moć', izabralo je uredništvo kako bi prevladalo partikularističke tendencije među gradišćanskim Hrvatima nakon pripojenja Austriji.

Valja naglasiti da je izdavanje *Hrvatskih novina* počivalo na 12-godišnjem iskustvu koje je stekla starija generacija u *Našim novinama*, pa je uredništvo imalo uzora. Izlazile su također tjedno, ali na četiri stranice.

Kakve su bile okolnosti u kojima ih je uredništvo izdavalo, govori R. Klaudus, urednik gospodarske rubrike: »Djelo se je počelo u najtežih prilika. Nije dost napisati i štampati novine, nego se moraju prodati. Morali smo stvoriti prodajni aparat i sakupljati pretplatnike (...) Čini mi se da su *Hrvatske novine* bile jedini tajednik u Beču ki je najmanje stroške imao. Ar plaća nam je bila: 'Bog plati', pak zadovoljstvo kad smo u jednom ili drugom pitanju ča dostigli.« ⁶⁴

---

⁶² erka (Rudolf Klaudus), *Hrvatske novine* nekada i sada, *Hrvatske novine* 11, 1971, 13.

⁶³ *Hrvatske novine* 1, 1922, 1.

⁶⁴ erka n. dj., 13.

Društveno-političke promjene koje je donijelo pripojenje Gradišća Austriji rezultirale su konfliktnom situacijom u kojoj se među Hrvatima ponovo bio javio pluralizam mišljenja. *Hrvatske novine* služile su razvijanju integracije svijesti o društvenoj, idejnoj i etničkoj pripadnosti hrvatskoj narodnoj manjini.

Elementi novog političkog razvitka poslije 1921. god. dali su grupi stare i nove generacije intelektualaca poticaj za djelovanje na okupljanju Hrvata. Novine kao komunikacijsko sredstvo mogle su u tome zadatku izvršiti izvanredno uspješnu ulogu. Članak »Naše zadaće«⁶⁵ dao je obrazloženje za postavljene zadatke u navedenom smislu. Podijelio ih je u tri smjera: gospodarstveni, kulturni i politički. Ovaj redoslijed je formalan, jer su sva tri zadatka bila međusobno neraskidivo povezana u jedan: zajednički politički nastup u Austriji. »Sada je pitanje«, kaže se u članku, »da li će se postaviti Hrvatski blok, ki bi potriboval, da va vsakoj strani budu zastupani Hrvati, i to na takvom mesti, da ih zaista i odaberu, da ljudi na tu stranku glasuju, ili će se postaviti samostalnu Hrvatsku stranku. Ja mislim da jur zbog toga, da nas ne budu za nos peljali, bi morali zadnje stvoriti (Samostalnu hrvatsku stranku).« Da je partikularizam među Hrvatima u to vrijeme bio u zamahu, potvrđuje se u istom članku riječima: »Zatrubili smo: 'sloga je moć'. Za to bi bilo nesrično, kad bi se nesloga, ka se va naših hrvatskih selih vse jače kaže, raširila i vse skupno delo onemogućila.« Prijedlozi *Hrvatskih novina* u postavljenim zadaćama dali su naslutiti da će intelektualci, uspiju li okupiti Hrvate u stabilan »blok mišljenja«, moći uvući ove u izbornu borbu političkih stranaka Austrije, i to vlastitom Samostalnom hrvatskom strankom. Da bi mogle postati stvarna tribina mišljenja jedne narodne manjine u Austriji, *Hrvatske novine* su najprije morale pridobiti Hrvate za postavljeni program. Unutrašnjim sadržajima, informativnošću i raznovrsnošću članaka trebali su zainteresirati gradišćanske Hrvate i uopće javnost Gradišća. Kako su na sebe preuzeli zadaću jedinog univerzalnog komunikacijskog sredstva hrvatske narodne manjine, morale su upotrijebiti i kritiku kao sredstvo demokratskog razrješavanja suprotnih pogleda, problema i konfliktnih situacija među Hrvatima u Gradišću u Austriji. Kritika je u *Hrvatskim novinama* nastala kao posljedica sazrijevanja novih elemenata, snaga i uvjeta koji su trebali prevladati odnos nesloge među gradišćanskim Hrvatima, iz kojih su odnosa rasli razni problemi, teškoće, barijere i otpori onome što će nastati. Kritika je u *Hrvatskim novinama* imala i preventivnu ulogu, jer je često unaprijed upozoravala na uzroke problema, na mjesta gdje jedna narodna manjina ne smije praviti pogreške, poticala u sagledavanju stanja i angažiranja u pronalaženju takvih rješenja koja bi mogla izmijeniti dotadašnje prilike i odnose. Kritizirajući slabosti gradišćanskih Hrvata, uspostavljale su vezu između sebe i adresanata. Postupajući tako od početka, bilježile su mnogobrojne uspjehe.

Gradišćanski su Hrvati po svom socijalnom statusu ili naobrazbi bili gotovo identična grupa preko koje je novinstvo vršilo svoju informativnu ulogu. Ipak je nepovoljna bila činjenica što su Hrvati najvećim dijelom bili isključeni iz komunikacijskog sustava upravo zbog svog socijalnog statusa.

⁶⁵ *Hrvatske novine* 3, 1923, 1.

V. b. b.

HRVATSKE NOVINE

Izlazak u svaku sobotu

Rukopisi i predplaća šalje se na adresu:
"Hrvatske Novine",
Wien V. Bez., Margaretenplatz Nr. 7
Vasiki broj stoji 700 krun

Glasnik gradišćanskih Hrvatov.

Stoga je moć!

Predplaća, godišno:

na leto dana ...
za pol leta ...
na četiri leta ...
za Ugrobu sa četvrt letom ...
jedan broj stoji ...
za Jugoslaviju na leto ...
za Ameriku od leta ...

12.000 — K
6.000 — K
24.000 — K
700 — op. K
30 — op. K
100 — op. K
8 — op. K

Leto I.

U Beču, 8. septembra 1923.

Broj 36.

Hrvatska Stranka.

Nje program i izbori (odibiranja) 21. oktobra.

HRVATI!

Pozvani ste, da 21. oktobra odibirate svoje zastupnike u Narodno Spravišće ili Nacionalni i zajedno za naš gradišćanski Zemaljski Sabor ili Landtag. Naše zemlje Oredžite ili Burgenland odibira u Narodno Spravišće B, u Sabor 32 poslanika.

Ali u Oredžitu živimo i mi Hrvati i sada je opet došao čas, da se pitamo: kako ćemo odibirati mi, kome ćemo dati naše poverenje, da u Narodnom Spravišću i Zemaljskom Saboru zastupamo naše interese i sebe i naše velike potrebe i boru za lipešu budućnost našega hrvatskoga naroda.

Ako i samo malo pomislimo, kako je dosada bilo, onda mora nam doći na pamet da jako,

kako je do sada bilo, u buduće ne smi da bude.

Sjara poslovice priča jednu veliku istinu, da:

Vsaki je sam svoje srčice kovač.

Ono ča velje za svakoga čovjeka poseba, to velje i za jedan čeli narod.

I mi Hrvati moramo sami sebi kovati svoju srčicu

Jer ako mi sami ne ćemo skrbiti i delati za svoju srčicu i za bolju budućnost naše mile djece, kako ćemo bolje od nas skrbiti tuđi ljudi, ki nisu naše krvi i ne znaju kade nas čijemo žalji, nimađu ni srca za naše boli naše velike potreboće u ovoj zemlji.

Dosada je bilo vsenog tako, da za vsake odibiranja dođu k nam Hrvatom tuđi ljudi od vsih mogućih stranak, pa hođu da imaju naše glasa. Oni nam obećavaju vse mo gude dobroće, pred odibiranjem nam obećavaju srebro i zlato, ali kašnje ih ne vidimo već, nigdor se za nas ne brina, nigdor nas ne čuje u našoj tuži i u naših potreboćah.

Od ovice priča narodna poslovice, da ide samo jedan put na led, ali ni Hrvati smo Hrvati veći toliko puti, da nam se jur jednoč mora rasdati.

Vsaki zna, da nam je košulja bliža neg leibl.

Zato je jedino spamešno i hasnovito, da u buduće šaljemo u Narodno Spravišće, u Zemaljski Sabor, samo dobre Hrvate, sine našega ubogoga naroda, ki poznadu nas i naše velike potreboće i ki su sposobni, da vsagdir i vsaki čas podižu svoj glas za naše dobro i za bolju budućnost našeg naše djece. Naše potreboće su velike, tako velike, da ih ne moremo ušati, da bude bolje za jedno leto ili dvj. Triba de bit mnogo leti spamešoga i skrbnoga dela ne samo na političkom i kulturnom polju, ali i na gospodarstvom.

Draga hrvatska braćo! Ruku na srce i pomislite sami: kako bi mogli misliti, da bi tuđi ljudi delali za nas i za naše dobro, ako ne najdemo domaćih mužih, naših hrvatskih predstojev, ki podvuku vse svoje znanje, vse svoje sile i vse svoje delo za dobro svojege hrvatskoga naroda, ki im je mil i dragi.

Naše „Hrvatske Novine“ pisale su jur vabroju od 28. aprila tako:

Prođuća odibiranja neka nam budu pred očima. Onda smo iz vsoga guta kričali za samostalnu stranku. Spoznali smo potreboću i hasan ovoga skakanjenja vsi, samo med sobom se nismo mogli pogoditi.

Ali za buduće ne smimo biti tako kratke pameti, pokažimo svifu, da smo se ča naučili i da znamo sami skrbiti za svoju bolju budućnost.

Čuli smo našega sedoga proroka i zbuditelja Miloradića, ki nas tako lipo zove na placu i na delo:

Oj Hrvati, narod mali,
stanmo gori, doći smo spali!
Prestal mora dugi san —
zora peca, bit će dan!

I došlo je vrime, da stanemo gori vsi Hrvati od Duna do Drave i mi vsi kako jedan muž z držimo se u jednu samu

Hrvatsku Stranku,

ka će imati u misli i u duši u vsaki čas samo i jedino naš ubogi hrvatski narod, njegove boli i tuge, njegove potreboće i hasni. A za naše zastupnike u Narodno Spravišće i vsakom odibirat ćemo samo ljude naše Hrvatske Stranke, ljude našega jezika i našega srca. Drugi neka ni biraju svoje, a mi ćemo opet svoje.

Međutim, sve do pojave *Našeg glasa* može se zaključiti da je većina gradišćanskih Hrvata veoma afirmativno i s interesom prihvatila *Hrvatske novine*.

Hrvatske novine izjasnile su se za nadstranačku orijentaciju, ali su utemeljenjem Samostalne hrvatske stranke postale njezin organ.

Već sama pomisao na mogućnost osnivanja vlastite stranke govori o razmahu hrvatskoga političkog pokreta u to vrijeme. U članku pod naslovom »Naša stranka«, *Hrvatske novine* izražavaju zadovoljstvo jer »od dana do dana se vse bolje širi odziv naših novin, vse jača postaje želja na postavljanje naše 'Samostalne Hrvatske Stranke'«. U članku se upozoravaju Hrvati da izvuku pouku iz nedavne prošlosti kada su bili prisiljeni glasati za druge. »Projduća odibiranja neka nam budu prid očima«, kaže se u spomenutom članku. »Onda smo iz vsega guta kričali za samostalnu stranku. Spoznali smo potrebu i hasan ovoga nakanenja vsi, samo med sobom se nismo mogli pogodit (...) Mi moramo pozabit ovdešnje stranke, zbacit med nas ono, ča nas razkida. Naš cilj mora biti vse Hrvate združiti.«⁶⁶

Uvodnik »Naši pesimiste« govori o dijelu Hrvata koji nisu prihvatili program osnivanja Samostalne stranke. Oni su ili pasivni, »ne zanimaju se za ništ, ar njev ugodan princip je — nihil novi«, ili misle suprotno, jer »ne veruju va se (u sebe), va napredovanje svoga naroda, ki trapidu sebe i nas od dneva do dneva s pitanji: ča smo mi Hrvati? Mi smo na prezkrajnom svitu jedan atom, na zemlji jedan kotrig, va Europi jedan človik, va Austriji jedna velika obitelj, va Gradišću jedan narod.«⁶⁷

Inteligencija je iskoristila pravo političkog okupljanja i pravo glasa u novoj državi da bi mogla utemeljiti svoju stranku. Ona u istome članku kaže: »Ne verujemo da bi se našal razuman političar, ki bi nam mogal va Zemaljskom saboru zaskratit ovo pravo.« Namjera joj je bila da se putem Samostalne hrvatske stranke stavi na čelo gradišćanskim Hrvatima, a da u isto vrijeme djeluje u njihovo ime kao priznati politički faktor u društvenom životu Gradišća.

Hrvatske novine postale su glasilo Samostalne hrvatske stranke, te su uoči izbora preuzele agitiranje za nju. U takvim prilikama one nisu mogle biti nadstranačke novine. Program objavljen u prvom broju novina bio je sukladan programu Samostalne hrvatske stranke; ipak, novine su sada donijele novi program, proširen na dvanaest točaka, od kojih su najvažnije bile: integritet Gradišća, zahtijevanje da Gradišćem upravljaju sami Gradišćanci, traženje da se otvore nove hrvatske škole, da u hrvatskim selima budu uposljeni hrvatski činovnici, da bude manji porez poljoprivrednicima, jednostavniji upravni sustav, itd.

Samostalna hrvatska stranka nije na izborima uspjela osigurati ni jedno mandatno mjesto u Zemaljskoj vladi. Ipak, samo njezino utemeljenje pokazuje koliki je bio utjecaj *Hrvatskih novina* na gradišćanske Hrvate u tom vremenu. Ovaj odvažni politički pothvat označile su same *Hrvatske novine* kao »podvig maloga Davida protiv nadmoćnoga Golijata austrijskih političkih stranak«.⁶⁸

⁶⁶ *Hrvatske novine* 17, 1923, 1.

⁶⁷ *Hrvatske novine* 18, 1923, 1.

⁶⁸ erka, n. dj., 13.

Pretvaranje programa, koji su novine zacrtale, u opću aktivnost građanskih Hrvata u svim sferama društvenog života dobilo je upravo potvrdu u izborima, u kojima su *Hrvatske novine* agitirale za Samostalnu hrvatsku stranku. One su znatno podruštville politiku, jer je informiranje postalo uvjet demokracije. *Hrvatske* su novine izvršile zadaću realizatora društvene akcije koja je polazila od principa i okvira koje su gradišćanski Hrvati na neposredan način usvojili. Međutim, vidljivo je da je u građanskom društvu Austrije s višestranačkim sustavom, djelovanje *Hrvatskih novina* bilo objektivno svedeno na sredstvo međustranačke borbe i interesa inteligencije koja je *Hrvatske novine* pretvorila u sredstvo propagande. Ipak, bilo bi pogrešno kad bi se *Hrvatske novine* u datom vremenu obilježile samo kao propagandno sredstvo. Njihova je uloga bila mnogo šira, jer su upravo one omogućile gradišćanskim Hrvatima da izbornu borbu i utemeljenje svoje stranke shvate kao društvenu akciju od posebna značenja, kao glasanje za jednu politiku koja je u tim trenucima značila mogućnost postanka priznatoga političkog faktora u rješavanju svih općedruštvenih pitanja, izraženih u vremenu političke i privredne krize Gradišća.

Ocjenjujući njihovu ulogu u izornoj borbi, valja im naglasiti samostalnost. Ona se naime kretala u okvirima u kojima se najbolje mogao izraziti javni interes i progresivna shvaćanja gradišćanskih Hrvata u stvaranju klime koja će osigurati njihovo sudjelovanje u političkom životu Austrije. Izborna borba koju su *Hrvatske novine* povele bila je za njih prvo iskušenje. U spomenutoj akciji nisu se uspjele osloboditi elemenata improvizacije i verbalizma u doticanju nekih društvenih problema. Ipak, njihova akcija u izborima umanjuje ove slabosti, to više što u tom profesionalnom poslu nisu imale uzora.

U sumiranju izbornih rezultata *Hrvatske novine* konstatirale su relativno loš odaziv Hrvata u izborima, jer ih najmanje trećina nije glasala. Uspjeh programa što ga je inteligencija iznijela u trenutku utemeljenja Samostalne hrvatske stranke nije ovisio o omjeru mogućnosti njezinih ocjena društvenih uvjeta u kojima je djelovala. Te su ocjene bile i realne i irealne. Gradišćanski Hrvati još nisu bili zrelo društvo koje bi se moglo politički organizirati. Inteligencija je animirala Hrvate za nacionalnu integraciju više na emocionalnom polju, a manje na konkretnom materijalnom programu. Za ovaj drugi bila je i sama preslaba.

U članku »Zadnja odibiranja« čitamo: »Ovo je bil početak. Sime smo posijali, a sada ćemo dalje delat. Stoper ćemo sada našu stranku va red postaviti. Vsaki človik ki snami čuti, mora bit ognjeni agitator za naš posel. Ar sve je zaman. Usvidočit se je mogal vsaki, da su nas neg onda u pamet zeli, kad smo se na noge postavili i rekli, da ćemo sami projt, naša prava iskat i branit. Od drugoga je vuk kasno sit.«⁶⁹

1923. god. Socijaldemokratska stranka pokrenula je novine na hrvatskom jeziku *Naš glas*. Suparništvo ovih novina počelo je u vrijeme izborne kampanje. Pojava i snaga druge društvene grupe koja pokreće nove novine za gradišćanske Hrvate morala se odraziti na Hrvate. *Hrvatske novine* dobile su konkurenta. Postojanje dvojih novina na hrvatskom jeziku značilo je podvojenost u redovima inteligencije, ali i početke socijalnog diferenciranja u gra-

⁶⁹ *Hrvatske novine* 44, 1923, 1.

dišćanskih Hrvata. Sve veći broj agrarnih proletera traži zaposlenje u Beču u svojstvu najamnih radnika. Tu dolaze pod utjecaj socijaldemokracije. Socijaldemokratska stranka Austrije iskoristila je trenutak izbora, pokrenula je *Naš glas* u nadi da će od Hrvata dobiti stanovit broj glasova. *Našem glasu* priklonio se i dio inteligencije. *Hrvatske novine* već u početku uočavaju opasnost od podvojenosti inteligencije, pa u članku »Naša otkrta rana — hrvatskoj inteligenciji« kažu: »I nas ne boli politična nesloga naših Hrvatov tuliko, kot nas mora trapit njeva nejedinost va kulturnom i javnom žitku, osebukno nesloga naše inteligencije.«⁷⁰

U ovome rivalstvu ogledavali su se stavovi i jednih i drugih novina prema službenoj politici i vladi. *Hrvatske* su *novine* simpatizirale Kršćansko-socijalnu stranku (koja je tada partner u vladajućoj koaliciji) zbog sukladnosti programa u nekim točkama. U pitanjima koja su se odnosila na vanjsku politiku naglašeno su podržavale službene austrijske stavove.

Opstrukciju u Zemaljskoj vladi Gradišća potkraj 1925. *Hrvatske novine* nazvale su borbom za vlast. Opstrukciju je izazvala opoziciona Socijaldemokratska stranka zbog mjesta predsjednika Zemaljske vlade, koje je htjela imati, a i zbog nekih drugih pitanja. *Hrvatske novine* podržale su u ovom problemu vladajuću koaliciju i iskoristile trenutak za napad na socijaldemokrate, međutim, iza njega stajao je napad na onaj dio hrvatske inteligencije koji je izdavao socijaldemokratski *Naš glas*. Opstrukcija u vladi trajala je toliko da su se čuli glasovi o mogućim novim izborima u Gradišću. Inteligenciji oko *Hrvatskih novina* odgovaralo je takvo stanje za ponovno pokretanje pitanja Samostalne hrvatske stranke. Otvoreno je pokazala interes za nove izbore jer su joj davali šansu vlastitog političkog nastupa.

Članci, osobito uvodnici vjerno odražavaju lošu ekonomsko-političku situaciju u Gradišću. U razdoblju krize pokrajine osobito je bilo teško stanje poljoprivrede. Loša politička situacija u Gradišću, izazvana opstrukcijom opozicije, dovela je do toga da je savezna vlada aktualizirala pitnje podjele i ukidanja Gradišća. Pokrajina Gradišće bila je zaobilazna u privrednim ulaganjima, nije dobila ni veliki dolarski kredit iz SAD za privrednu sanaciju koji joj je bio obećan. *Hrvatske novine* nastoje pomoći gradišćanskim Hrvatima u prevladavanju krize. Potiču ih na otvaranje štedionica, kapital kojih bi se iskoristio za ulaganja u poljoprivredu. »Naš predlog je«, pišu *Hrvatske novine*, »postaviti male štedilnice va ke bi se odnesli filiri ki se onde s časom povekšadu i moru bit va potrebnom časi jako hasnoviti.«⁷¹

U članku »Ča moramo činit« predlaže se program stabilizacije privrede Gradišća, »ar potribno je, da se ljudem put pokaže k razvijanju na gospodarstvenomu polju. Neg onda će narod za kulturne potriboće imat lazno se skrbit, ako će bit oslobodjen od najteže skrbi, od gospodarstvenoga propadanja.«⁷²

U tom smislu *Hrvatske novine* podučavaju seljaka kako će se obraniti od krumpirove zlatice, što je tada napala krumpir. U članku »Pogibelan beteg

⁷⁰ *Hrvatske novine* 46, 1923, 1.

⁷¹ *Hrvatske novine* 3, 1923, 1.

⁷² *Hrvatske novine* 10, 1924, 1.

krumpljinov« kaže se da je »dužnost naša da očuvamo naš narod od škode, za to pak gledali smo za tim, da razsvitimo naše ljudstvo i u ovom posli.«⁷³ Savjetuju seljaka kako će najlakše nabaviti sjeme za sjetvu, kako će liječiti peronosporu, i sl. Izlaz iz poljoprivredne krize *Hrvatske novine* vidjele su u otvaranju mljekarskih zadruga za otkup i prodaju mlijeka u hrvatskim selima. Potičući seljake na ovo poslovanje, pridonijele su da su Hrvati prvi u Gradišću otvorili mljekarska društva. Članak »Nikoliko riči o mlikarstvu« kaže: »Seljaki imaju težak položaj u Austriji. Ne čuva ih nikakova carina od tuđe konkurencije, a na drugom kraju pak moraju kupovat domaće industrijske produkte, ke bi lakucenije mogli dostat od susednih državah, da nij carine na uvoz ovih proizvodov. Jedan put izmed mnogih drugih bil bi mlikarstvo — u okviru mlikarskih društvo.«⁷⁴

Hrvatske novine od početka izlaženja imale su stalnu rubriku »gospodarstvo«. Iz nje su gradišćanski Hrvati dobivali razne praktične upute iz stočarstva, peradarstva, pčelarstva, vinogradarstva, vočarstva i svih ostalih grana poljoprivrede koje su bile u njih zastupljene. Na četvrtoj stranici novina posebna je rubrika bila posvećena izvještajima s bečkog žitnog i stočnog trga, s tečajnom listom valuta s kojima je Austrija trgovala. Obilje i raznovrsnost spomenutih članaka činili su *Hrvatske novine* i zemaljskim novinama, jer su vršile značajnu ulogu u unapređivanju privrede Gradišća.

Mnogi napisi u *Hrvatskim novinama* u prvim poslijeratnim godinama tretiraju pitanja saniranja privrede pokrajine Gradišća. Osobito su bile teške prve tri godine nakon formiranja Gradišća kao posebne pokrajine. Usred te krize *Hrvatske novine* stajale su dosljedno u službi pokrajine, braneći njezine životne interese. U uvodnicima se ovim problemima posvećivala posebna pažnja. Napisi su služili i obavještavanju užeg dijela čitateljstva, i solidariziranju s drugim listovima da bi tražili od savezne vlade mjere za poboljšanje teške materijalne situacije pokrajine.

U članku »Mere za šparanje u Gradišću« *Hrvatske novine* predlažu mjere koje bi poboljšale privredno stanje. »Gradišću je potribna jedna ozbiljna potpora ili u formi jednoga saveznoga dodatka za investiranje, ili u formi jednoga zajma, ki se mora vratit. Za amortizaciju ovoga zajma bi se moglo skrbit s zapostavljanjem jedne male sume u budžetu. Austrija je dala Gradišću takov ustav, polag koga je ko ravnopravna zemlja postavna. Da ne bude ov čin prazan glas, ne smi zakonodavstvo se zatezati, da i dava Gradišću ono ča je po pravici. Nadijamo se, da će se vlada pridružiti našem mišljenju s tim jače, pokidob se je Šopron, naš glavni varoš, prepustil u interesu austrijske države.«⁷⁵

1927. god. Gradišće je stajalo pred novim izborima. Izborna borba političkih stranaka bila je vrlo oštra. *Hrvatske novine* nisu propagirale Samostalnu hrvatsku stranku među čitalaštvom, nego su ovoga puta stavile svoje simpatije na stranu Kršćanskosocijalne stranke. Izbori su trebali odlučiti o ishodu niza važnih pitanja, od kojih su bila najvažnija dva: hoće li Austrija ostati savezna republika, i hoće li doći do reforme školstva, konkretno, hoće li se izjednačiti vjerozakonske i državne škole. Izbori su završili postavljanjem

⁷³ *Hrvatske novine* 48, 1923, 3.

⁷⁴ *Hrvatske novine* 31, 1924, 2.

⁷⁵ *Hrvatske novine* 48, 1924, 1.

»bijelo-crvene koalicije« (kršćanski socijali — socijaldemokrati). Za Hrvate je osobito bilo važno što su nakon izbora u vladu ušla dva čovjeka koja su zagovarala njihove interese. Bili su to dr L. Karall (kao zemaljski poglavar izvršit će presudnu ulogu poslije rata kad je njegovom zaslugom Gradišće ponovno uspostavljeno kao posebna pokrajina) i I. Kruesz, predstavnik Kršćanskosocijalne stranke u vladi. U ovoj činjenici također valja tražiti uzroke simpatijama *Hrvatskih novina* za Kršćanskosocijalnu stranku.

Slijedeće godine *Hrvatske novine* s pažnjom prate rješavanje školskoga zakona u parlamentu. Socijaldemokrati su zagovarali proširenje državnoga školskog zakona i na Gradišće, koje je do tada primjenjivalo adaptirani ugarski zakon što je omogućavao djelovanje vjerezakonskim školama. Kršćanskosocijalna stranka podržavala je ovaj zakon iz bivše Ugarske; taj je zakon podržavala i Velikonjemačka stranka, zato što je u Gradišću bilo dosta protestanata. Rezultati glasanja bili su: za proširenje državnog zakona o školama na Gradišće 88 : 71 glas protiv; za vjerezakonske škole 78 : 81 glas protiv.⁷⁶ Međutim, za primjenu zakona bila je potrebna dvotrećinska većina, tako da se tog časa ništa u tom pogledu nije promijenilo.

U počecima javljanja svjetske privredne krize *Hrvatske novine* postaju informativno sredstvo koje uglavnom tretira pitanja poljoprivrede i gospodarstva, ne ograničavajući se pri tome na stanje u Austriji, već i u Evropi i u svijetu. Vrlo dobri članci, kao na primjer »Položaj poljoprivrede«, govore da je položaj poljoprivrede u Gradišću najteži u posljednjih nekoliko godina, ali nije ograničen samo na Gradišće i Austriju. Razlozi teške poljoprivredne krize leže u niskim carinama na poljoprivredne proizvode. Poljoprivredni radnici s tri šilinga dnevne zarade ne mogu uzdržavati obitelj (među njima je posebno velik broj Hrvata), pogotovo ako se pomisli da su oni sezonski radnici i da zimi ne zarađuju. Daljnje su posljedice da radnici iz poljoprivrede bježe u druge grane privrede, a to dovodi do nezaposlenosti u gradu. *Hrvatske novine* konstatiraju veliku krizu i u industriji i vide razloge krize u tome što poljoprivredni radnici sve manje mogu biti kupci poljoprivrednih proizvoda. U članku se dalje govori o cijenama žita na svjetskom tržištu. Uvoz jeftine pšenice iz SAD, Kanade i Argentine uzrokovao je pad cijena, a to je dovelo do nemira među poljoprivrednim stanovništvom. Novine iznose da je u New Yorku cijena žitu 1929. bila 1 \$ za 1 bushel (27 kg).⁷⁷

Ovaj informativni prikaz svjetske poljoprivredne situacije imao je cilj uputiti gradišćanske Hrvate u način prevladavanja krize, odnosno barem olakšanja ovakva nesnosna položaja. U tom cilju *Hrvatske novine* predlažu Hrvatima prijelaz na stočarstvo. Uz mljekarske zadruge predlažu otvaranje stočarskih zadruga, uz uvjet dobave dobre rase, »premda hasan od njih vidit će se tek posli nekoliko godina«.

Ovaj i slični članci izvanredno odražavaju društvenu, ekonomsku i političku klimu Austrije u spomenutom razdoblju i imaju pravu dokumentacijsku vrijednost.

1929. god. bila je po mnogo čemu važna za gradišćanske Hrvate. *Hrvatske novine* u broju 27 donose članak »Hodmo za korak dalje«. Sumirajući doga-

⁷⁶ *Hrvatske novine* 7, 1928, 1.

⁷⁷ *Hrvatske novine* 23, 1929, 1.

đaje u proteklih deset godina, konstatiraju napredak Hrvata u Gradišću. Oni su se »zbudjili i probudjeni gaje narodnu svijest«. »Sada je doba da se ide dalje, i 'Hrvatske novine' više ne će moći odgovarati dosadašnjoj ulozi, jer su se aktualne zadaće narodnoga gibanja raširile. 'Hrvatske novine' imat će zadaću da budu glasilo Hrvatskoga kulturnoga društva, ki mora združiti sve Hrvate.«⁷⁸

Članak je programatskog karaktera jer donosi nov program, poglavito na kulturnom planu. *Hrvatske novine* prvi put se javno okreću staroj domovini. U uvodniku se kaže: »Mi Hrvati polag pripadnosti našem hrvatstvu moramo bit svisni Hrvati, vsaka sadašnjost temelji se na prošlosti. Još pred nekoliko let se je govorilo o od Hrvačanov i od Hrvatov med gradišćanskim Hrvatima. Danas se već zna da su i Hrvačani Hrvati. Kot ča govorimo mi, govoru i istarski Hrvati, ali je razlika u tomu ča u dijalektu govore med sobom, ali štiju knjige i pišu hrvatskim jezikom. A i za nas gradišćanske Hrvate mora bit književni jezik on, ki je književni jezik za vse Hrvate.«⁷⁹

Ovaj programatski članak predstavljao je kvalitativan skok, nagovještaj utemeljenja Hrvatskoga kulturnog društva (koje je začetke imalo još u Ugarskoj), kulturnih veza s Hrvatskom, ujednačavanja gradišćanskoga govora s književnim hrvatskim jezikom; sve to predstavljalo je dokaz koliku su ulogu u ostvarenju ovih zadaća imale *Hrvatske novine*.

Podloga prethodnom članku bio je uvodnik »Pitanje narodnih manjin u Društvu narodov«. *Hrvatske novine* bile su nezadovoljne internacionalnim mirovnim ugovorima nakon rata. Poput drugih narodnih manjina Evrope, priključile su svoj glas organizaciji narodnih manjina koja svake godine održava svoj kongres. Članak iznosi temeljne misli organizacije: potpunu odanost državi, međusobno pomaganje narodnih manjina i kulturne veze sa svojim nacionalnim državama. »Gradišćanski Hrvati moraju razumit da živimo u slobodnoj republici i da su nam prava kot narodnoj manjini zasegurana va mirovnih pogodbah, ke su sastavni i važni del našega zakonodavanja«, kaže se u članku.⁸⁰

Hrvatske novine prenose zatim »Memorandum Austrije od obrambe narodnih manjin upućen k Društvu narodov«, da bi obavijestile čitateljstvo kako je Društvo naroda, na poticaj Njemačke, izabralo komisiju koja će izraditi plan rada o pitanju narodnih manjina u Evropi. Austrijska vlada poslala je svoje mišljenje Društvu naroda u obliku spomenutog Memoranduma. »Austrijska vlada vidi u nestrpljivosti koja izlazi od nagnanja do skrajnosti nacionalnog osjećanja najpogibelniji zvirnjak (izvor) političke nesigurnosti u svitu.«⁸¹ *Hrvatske novine* iz lojalnosti prema Austriji nisu komentirale ovaj nepovoljan stav Austrije prema njima, ali su potanko razmotrena usvojena mišljenja, iz kojih je zaključeno da borba za pravo svoje narodne manjine ne stoji u suprotnosti dužnoj lojalnosti narodne manjine prema državi. Iz ovog stanovišta slijede daljnji stavovi *Hrvatskih novina* (koje zbog važnosti i radi bolje razumljivosti citiram u prijevodu na suvremeni hrvatski jezik): »a, narodna manjina

⁷⁸ *Hrvatske novine* 27, 1929, 1.

⁷⁹ isto, 1.

⁸⁰ *Hrvatske novine* 22, 1929, 1.

⁸¹ *Hrvatske novine* 23, 1929, 1—2.

koja se suprotstavlja odnarođivanju od strane većine i svom silom se bori za svoju narodnost, ne ponaša se nelojalno prema državi. Pravo narodne manjine je nadomjestak za samoodređenje, i dato joj je jer joj se pravo samoodređenja nije dalo ili joj se nije moglo dati; b, država, koja daje svojim narodnim manjinama sva ona prava koja su im potrebna za razvijanje i napredovanje, ne čini to samo zato što joj to propisuje mirovna pogodba, nego to čini u svom vlastitom interesu; c, ako se spozna da odgovarajući postupak s narodnim manjinama nije obvezan samo za pojedine države, nego da je to zadaća svih civiliziranih država, i da on samo onda ima međunarodnu vrijednost ako ima za cilj održanje mira, onda smo uvjereni da Društvu naroda pripada zadatak olakšati zainteresiranim vladama njihov rad, s tim da napravi jedinstvena i cilju odgovarajuća pravila, na osnovi kojih se mora s narodnom manjinom postupati.«⁸²

Namjera *Hrvatskih novina* bila je potpuno jasna: tiskanjem ove deklaracije upućene Društvu naroda htjele su pokazati austrijskoj javnosti da one, kao glasilo hrvatske narodne manjine, ne samo dijele stanovište organizacije narodnih manjina, već od Austrije očekuju onakav tretman kakav od nje traži Društvo naroda na osnovi međunarodnih obveza. Sigurno je da je ova informacija primljena u čitateljstvu kao zalag za sigurniji nastup i utemeljenje vlastitoga kulturnog društva.

U općoj kulturnoj zadaći koju su *Hrvatske novine* izvršavale prema gradišćanskim Hrvatima mogu se nabrojiti neke osobitosti koje su je činile još širom.

Polazeći od činjenice da je pitanje kulture gradišćanskih Hrvata ujedno i političko pitanje, *Hrvatske* su *novine* uočile potrebu da pitanjima kulture valja posvetiti što veći prostor i pažnju kad god je nužno. Redovno su obavještavale publiku o kulturnim događajima i tekovinama, vrednovale opća kulturna dobra, izražavale vlastita kulturna dostignuća, poticale hrvatsko kulturno stvaralaštvo.

U razmjerno niskoj općekulturnoj razini *Hrvatske* su *novine* odredile svoju kulturnu zadaću u pravcu prosvjeđivanja i kulturnog informiranja gradišćanskih Hrvata, na ovim zadaćama zabilježile su velik uspjeh i pridonijele su demokratizaciji kulture.

Razloge ovim uspjesima valja tražiti u pojavi mladih intelektualaca, školovanih na Bečkom sveučilištu, u Pešti i Zagrebu, koji su svojim perom ostavili neizbrisiv trag. Tretirali su najrazličitija kulturna pitanja: jezika, škole, pravopisa, upoznavanja s kulturnom prošlošću, osnivanja učiteljske zajednice, izdavanja brojnih knjiga i udžbenika, kulturnog društva, itd.

Kulturnu zadaću *Hrvatskih novina* izrazio je jedan od vodećih intelektualaca mlade generacije, Ignac Horvat, riječima: »Cilj *Hrvatskih novina* je — polag njeve moći i mogućnosti — podučavat, razsvišećevat naše ljudstvo va politici, va gospodarstvu i va svih krajih svitske znanosti i praktičnoga žitka i pak zabavljat je, ufriškati je vsaku nedilju svojim podlistki, šmišicami, ter interesantnimi glasi iz svita. Ovo je naš bliži, žurnalistički cilj. Ar imamo pred sobom i jednu drugu zadaću. Ovo je hrvatska-kulturna i zato glavna, važnija nego prva (...) Sad neg ponavljamo naše misli kad sprogovorimo da

⁸² isto, 2.

Ignac Horvat, književnik, jedan od najznačajnijih suradnika »Hrvatskih novina«

se borimo u novinah i da se hoćemo borit za vsa prava, ka pripadaju nam Hrvatov kot narodnoj manjini Gradišća u školah, uredih, i javnom žitku, da oslobodimo ovako naše Hrvate od te ćuti, kotno kad bi bili oni neg gradjani drugoga razreda, nego da znaju, da su oni ovde doma, isto tako kot i drugi narodi ove zemlje. K ovom naturalnom pravu pak sliši, da dostaju Hrvati njim potribnu duševnu hranu u lašćem jeziku, najmre krez gojenje svoje književnosti.«⁸³

⁸³ *Hrvatske novine* 42, 1924, 3—4.

Razumljivo je da su najviše mjesta *Hrvatske novine* posvetile pitanjima hrvatskoga jezika. Iz riječi Ignaca Horvata u spomenutom članku može se vidjeti da su *Hrvatske novine* imale namjeru postepeno uvoditi jedinstveni književni jezik, putem novina ova se ideja najbrže i najlakše mogla provesti. Ipak, u početku javljali su se u čitalaca otpori zbog nerazumijevanja. Horvat je upotrebu književnog jezika u novinama ovako obrazložio: »Doseć kanimo da se bude moglo po našu hrvatsku isto tako pominat od vsega na svitu kotno u nimškom, ugrskom ili u drugom europejskom jeziku. I ov cilj kanimo doseć krez Hrvatske novine (...) Za to postavljamo Hrvatske novine za grlo, za organ gradišćanskoga hrvatskoga govora (...) Nego kad postavljamo Hrvatske novine za organ gradišćanskoga hrvatskoga govora, hoćemo utemeljit na harticah novin jednu novu školu, ne akademiju, samo jednu ljudsku školu za naš jezik, ke škole program, zadaća je: preorat, prekopat vas gradišćanski grunat, iziskat, na svitlo donest va starih knjigah, povidajkah, pesmah, ranjene, zavržene i na usta naših ljudi nahajuće kinče našega jezika ter je usvitlat, polag potriboće prekovat, prenačinjit i ovako stvorit jedan sposoban književni jezik.«⁸⁴

Pitanje uvođenja hrvatskog književnog jezika nadovezivalo se na njegovu primjenu u školama. To je bilo prvorazredno pitanje za gradišćanske Hrvate jer je značilo očuvanje kulturne i nacionalne posebnosti. Uvođenje hrvatskoga jezika u srednje škole, napose u učiteljsku školu bilo je za njih političko pitanje. *Hrvatske novine* gledale su u njemu i praktičnu stranu, a to je izvor za stvaranje hrvatske inteligencije koja će prosvjeđivati Hrvate. Drugu stranu gledale su kao pravnu — kao pravo na vlastiti jezik i kulturnu autonomiju. Međutim, usvojiti književni jezik i uvesti ga u škole otvaralo je potrebu tiskanja udžbenika i knjiga na književnom jeziku. *Hrvatske novine* mnogo su pridonijele nastanku udžbenika i knjiga jer ih je svorila inteligencija koju su one okupile. Zato su pojavu »Trete Štanke« (čitanke) zabilježile *Hrvatske novine* kao kamen međaš jezične reforme. »Knjiga nas raduje«, pišu novine, »zbog toga da u mnogom pogledu kaže čišćenje našega jezika i zapeljanje mnogih ričih ke smo pod pritiskom novih prilik mi najprlje u novinah bili silovani zapeljat, a sad je zadovoljena mogućnost da se nove riči za sva vri-mena u narodu udomaću.«⁸⁵

Tridesetih godina *Hrvatske novine* naglašeno su izvršavale svoju kulturnu zadaću. Kao dobro ustaljenom sredstvu obavještavanja, uspjelo im je utemeljiti Hrvatsko kulturno društvo, koje će postati središnje mjesto kulturnog okupljanja gradišćanskih Hrvata.

Pravila HKD govore da je izvanstranačka organizacija. Ipak je, u razdoblju oštih stranačkih borbi, Socijaldemokratska stranka preko svog organa *Naš glas* optužila HKD za kršćanskosocijalnu stranačku pripadnost; to je bilo bez stvarne osnove, jer se HKD u obrani svoje narodnosti moralo zblžiti s gledištima one stranke koja je barem teoretski podržavala rješavanje manjinskih problema u vladi. *Naš glas* negativno je reagirao na Rezoluciju HKD o pitanjima školstva 1936. u kojoj se odlučno tražilo da nova vlada zaštiti hrvatsko školstvo kao stup obrane manjinskog prava, pa je iznio suprotan stav, prema

⁸⁴ *Hrvatske novine* 43, 3—4.

⁸⁵ *Hrvatske novine* 31, 1929, 1.

kojemu »ćedu upravo kroz nakanenje hrvatskog kulturnog društva naša dica va učnji zaostati i mi opet neg građani druge sorte postati.«⁸⁶ *Hrvatske novine* shvatile su ovaj napad kao klevetu i sumnju u njihovu izvanstranačku orijentaciju, pa su branile HKD: »HKD nij samo na papiru bilo dosle nepolitično, nego i u svojem dosadašnjem poslovanju se je uvijek čuvalo stranačke politike, ka samo razdražuje i razlučuje Hrvate, ar cilj društva je: združenje svih Hrvatov u Gradišću za očuvanje našega jezika i kulture.«⁸⁷

Zanimljiv je uvodnik u *Hrvatskim novinama* pod naslovom »Deset let novin« u kojemu je zabilježena deseta obljetnica novinske djelatnosti u Gradišću. U njemu se sumiraju rezultati postignuti u tom razdoblju. »Zbudjeni Hrvati su vidili da imaju u novinah dobre i moćne prijatelje, a donle spavajući počeli su si s očiju trti san i se zbudjati. Vreda smo nastali najraširenija novina u Gradišću. (...) Zatim su pred nama stale zadaće, da na gospodarstvenom i kulturnom polju pomažemo našem narodu da ne zaostane i pretrpi od velike konkurencije škodu. Vsakako se mora novinama priznati, da su u ovom pogledu svoju zadaću razumile i ispunile. Posebno je delo bilo za Hrvatsko Kulturno Društvo. Zlamenovanje novin za kulturni žitak naših Hrvatov kot začelnika različnih hasnovitih gibanjev, kot razvijateljja i gojiteljja materinskoga jezika, kot posrednika lipe književnosti i ne u zadnjem redu kot govornice hrvatskoga naroda, od vsih strana se priznava.«⁸⁸

Program *Hrvatskih novina* dobiva tridesetih godina novu dimenziju uspostavljanjem kulturnih veza s Hrvatskom. Već spomenuto osnivanje »Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata« u Zagrebu 1932. značilo je potporu i potvrdu zadacima i nastojanjima inteligencije na kulturno-prosvjetnom planu u Gradišću. U to vrijeme gradišćanski Hrvati bilježe niz uspjeha u izdavačkoj djelatnosti; tiskaju se brojni školski udžbenici, časopis *Katoličanski ljudski savez*, kalendar *Letna knjiga*, počinju izlaziti *Male crkvene i školske novine* namijenjene djeci i omladini, uspješno djeluje Učiteljska radna zajednica iz Velikog Borištova i đlačko društvo »Kolo«. Niz članaka u *Hrvatskim novinama* bio je posvećen prošlosti mjestâ i naseljâ u Hrvatskoj za koja se pretpostavljalo da su zavičajna gradišćanskim Hrvatima.

Sve spomenute kulturne uspjehe prati četiristota obljetnica doseljenja Hrvata u novu domovinu. Prilikom njezina obilježavanja 1933. uspostavio je Ignac Horvat, mladi književnik i prvo pero *Hrvatskih novina*, osobni kontakt sa Zagrebom i Hrvatskom. Nakon povratka s puta po Hrvatskoj, on je u programatskom spisu, objavljenom u *Hrvatskim novinama* dao novu kvalitetu zadacima koji stoje pred hrvatskom manjinom u borbi za stjecanje što šire kulturne autonomije. Buduća nastojanja na tom planu pomagat će i stara domovina, jer će gradišćanski Hrvati stupiti s njom u kulturni dodir. U članku pod naslovom »Naši kulturni cilji«, između ostaloga, stoji: »Mi se uopće moramo truditi, da narodu vse ča je hrvatsko, imponira. U prvome redu to se tiče jezika. Kroz jezik se dojde do knjige, a kreza nju do idealov. Dobro poznanje hrvatskoga jezaka otvori nam obilni zviranjak idealov, koga predstavlja hrvatska historija i književnost. (...) Naša kultura je seljačka i nosi-

⁸⁶ *Naš glas* 11, 1923, 1.

⁸⁷ *Hrvatske novine* 20, 1930, 1.

⁸⁸ *Hrvatske novine* 50, 1932, 1.

telj hrvatstva je poglavito naš seljak. Mi moramo vse izgubljeno nadomestiti, ne iz varoške, nego iz seljačke hrvatske kulture, mi moramo stupiti u kulturni kolektiv s hrvatskim narodom u staroj domovini. Nešto od kulture smo obdržali mi ča su oni izgubili, a drugo smo izgubili mi, a oni su obdržali. (...) Potribujemo ali i to, da nas Nimci ni otvoreno ni otajno ne germaniziraju...«⁸⁹

U Horvatovu isticanju potrebe borbe protiv germanizacije jasno je izražena njegova bojazan koja će narednih godina zauzeti velike razmjere. Radilo se o pojavi nacionalsocijalizma u Njemačkoj. Dolaskom Hitlera na vlast, nacionalsocijalizam je dobio sasvim nov vid: bio je to, naime, »neorganski spoj« nacionalizma i socijalizma u kojemu nijedna ekonomska ili socijalna Hitlerova mjera nije imala socijalističko značenje. Sve se odigravalo na političkom i kulturnom kolosijeku, a on je već u svojoj prvoj etapi vodio u Austriju.

Hrvatske novine dalekovidno su reagirale na vijest o dolasku Hitlera na čelo Nacionalsocijalističke stranke u Njemačkoj. U članku pod naslovom »Hitler i Gradišće« izražena je duboka sumnja u namjere nacionalsocijalista prema hrvatskoj manjini ovim riječima: »...Kad bi nacionalsocijalizam došal na vladu, bila bi naredno njegova prva skrb, da Gradišće povrne Ugarskoj. A ča ćemo reć od Hrvatov, ki se dađu uloviti od nacijonalsocijalistov? Ili to nisu uvereni Hrvati, ili su pak tako nerazumni da ne razumu nemogućnost nacionalsocijalističkoga obitanja. Mi moremo neg to izjaviti da se nacijonalsocijalizam i hrvatstvo slažu u verskih, socijalnih i nacijonalnih pitanjih kot oganj i voda.«⁹⁰

Istaknuto je da su međuratni položaj Austrije obilježavale posljedice ekonomske krize. Odražavale su se u nezaposlenosti radništva i proletarizaciji seljaštva. Ova se situacija osobito dotiče Gradišća kao pokrajne koja od svoga osnutka nije uspjela postići gospodarski prosperitet, a posebice hrvatske manjine u njoj, koja po svojoj socijalnoj strukturi poglavito obuhvaća seljaštvo i najamno radništvo.

U nizu mjera koje su trebale sanirati postojeće teško gospodarsko stanje u Gradišću, *Hrvatske novine* vidjele su ograničenje gospodarskog privređivanja, što ne može riješiti pitanje konačne sanacije. Mogući izlaz iz gospodarske krize gledale su u ekonomskom zbližavanju podunavskih zemalja. Prateći određena nastojanja Austrije u tom pravcu, morale su sa žaljenjem konstatirati »da i med državami uz Dunaj, ke bi morale stupiti u to zbliženje, ne vlada vsagdir oduševljenje za ov plan. (...) Polag sadašnjega stališa je viduće da će do konačnoga uredjenja ovoga pitanja procuriti još mnogo vode po Dunaju.«⁹¹

Potkraj 1932. Gradišće se ponovo našlo pred izborima. U oštroj borbi pojedine su stranke pokušale zadobiti hrvatske glasove. Usred te kampanje *Hrvatske novine* rezignirano konstatiraju prave uzroke »vabljenja Hrvata, akoprem su im Hrvati jur s tim da su Hrvati, skroz i skroz nepovoljni...«⁹² U nejasnim prilikama oko izbora, kad je već postalo jasno da će i u Austriji pobjedu odnijeti nacionalsocijalizam, izlazio je na vidjelo sve manje prihvatljiv

⁸⁹ *Hrvatske novine* 33, 1933, 1.

⁹⁰ *Hrvatske novine* 26, 1932, 1.

⁹¹ *Hrvatske novine* 11, 1932, 1.

⁹² *Hrvatske novine* 40, 1932, 1.

stav prema hrvatskoj manjini. *Hrvatske novine* otvoreno su upozoravale javnost na takvo stanje. »Borba za opstanak nastaje sve težja« — kaže se u novinama — »zbog sve već rastućeg nacijonalizma u narodnih većinah. Vlade u državah tomu nacijonalizmu popuščaju i se polag njega ravnaju, tako se sloboščine narodnih manjin, akoprem na papiru zasegurane, u praksi sve jače okrnjuju.«⁹³

Kloneći se stranačkog angažiranja, *Hrvatske su novine* u spomenutim izborima stajale više po strani, ponavljajući da Hrvatima »ostane zapravo malo zibranja« i da će u izborima dati glas »samo onoj nimškoj grupi, ka svoje cilje temelji na katoličanskoj veri, ka hoće obdržati verozakonske škole.«⁹⁴

Angažirajući se sve više u pravcu složenih vanjskopoličkih odnosa koji su u to vrijeme zaokupljali svijet, u tim su okvirima *Hrvatske novine* posebno pažljivo pratile razvoj političkih događaja u susjednoj Njemačkoj. Kad je Hitler 1933. postao državnim kancelarom, list je reagirao uvodnikom u kojemu su iznijeti mogući odrazi ove promjene na političku situaciju u Austriji. List nije krio bojazan od Hitlerove gospodarske politike. Uspije li obećanim mjerama pobijediti krizu zaposlenosti, neće li dobiti naklonost stanovništva Austrije, pitao je list. Međutim, bude li »njegova zasluga samo u tom, da stranačku borbu med socijalisti i nacijonalisti zaoštri, onda se moramo čuvati njegova nasledovanja u Austriji, osobito ča nas njegov kulturni program u svojoj potpunoj suprotivnosti proti katoličanskoj crkvi i presilnom nacijonalizmu i kot katoličane i kot Hrvate mora napeljati na suprotivnost proti njemu i njegovoj stranki«,⁹⁵ zaključuje uvodnik.

U unutrašnjem javnom životu Gradišća 1933—34. izbija u prvi plan reforma školstva kojoj su, razumljivo, *Hrvatske novine* dale velik publicitet. Kako je vlada namjeravala izjednačiti vjerozakonske s državnim školama, u pripremama za taj pothvat morao se izvršiti popis djece u manjinskim školama, jer su one većim dijelom bile vjerozakonske. U Gradišću je 1933. bilo 45 hrvatskih škola sa 6.932 djece, ne računajući neka sela, dakle okruglo 7.000 djece.⁹⁶ Hrvatska su djeca u većem dijelu, kao pripadnici manjine, bila obuhvaćena školovanjem u vjerozakonskim školama. U njima je sve do 1934. vrijedio adaptirani ugarski zakon o školstvu, prema kojemu je školama upravljala »Školaska stolica«, odnosno školski odbor. On je utvrđivao broj učitelja, postavljao ih u pojedine škole i određivao nastavni jezik. Ova vrsta školske autonomije stajala je gradišćanske Hrvate znatnih materijalnih sredstava: morali su sami izgraditi školsku zgradu, nabaviti inventar i osigurati polovicu školske plaće. Državnim su školama bila obuhvaćena djeca u siromašnijim općinama koje nisu imale sredstava za izdržavanje učitelja. Novi je školski zakon trebao izjednačiti državne i vjerozakonske škole. Vjerozakonske škole neće, doduše, više morati plaćati učitelja, ali će zato ubuduće država imati pravo postavljati učitelja, a time i određivanja nastavnoga jezika. *Hrvatske novine* odlučno su ustale protiv toga zakona, u obranu vjerozakonskih škola.

⁹³ *Hrvatske novine* 25, 1932, 1.

⁹⁴ *Hrvatske novine* 40, 1932, 1.

⁹⁵ *Hrvatske novine* 5, 1933, 1—2.

⁹⁶ *Hrvatske novine* 23, 1933, 1.

Rudolf Klaudus, akad. slikar, urednik gospodarske rubrike »Hrvatskih novina«

S tim u vezi pišu: »Mi hoćemo da ova dica u budućnosti budu predstavljala 7.000 ljudi, razumnih i dobro izučenih za spoznaje životnih potreboćev. (...) Ali vsemu tome dava se u školi temelj. Podučavanje u materinskom jeziku, u ovom slučaju u hrvatskom jeziku, pruža najvećega podučavanja i odgojnoga uspeha.«⁹⁷

Neizvjesna budućnost manjinskih škola nakon primjene novog školskog zakona poboljšana je donekle 1935. kad je uvedena institucija školskog nad-

⁹⁷ isto, 2.

zornika. Od tada je osigurano praćenje i kontroliranje izvođenja nastave na hrvatskom jeziku. Zemaljski sabor Gradišća dopunio je 1937. školski zakon iz 1934. uredbom o utvrđivanju visine postotka hrvatskog stanovništva u selima kao kriterija za određivanje nastavnog jezika u hrvatskim manjinskim školama. Ako je u selu bilo 70% Hrvata, nastavni jezik u školi bio je hrvatski, ako su Hrvati činili 30—70% stanovništva sela, nastavni jezik bio je i njemački i hrvatski, ispod 30% hrvatskog stanovništva u selu značilo je mogućnost neobaveznog učenja hrvatskog jezika, i to ako je u školi bilo najmanje 20 hrvatske djece.⁹⁸

Školsko pitanje potaklo je i Hrvatsko kulturno društvo na donošenje Rezolucije⁹⁹ koju su objavile *Hrvatske novine*. U njoj se o školskom pitanju kaže slijedeće:

1. »Hrvatska škola. Vsaka škola je hrvatska ter se ima u njoj hrvatski podučavati, ku hrvatska dica poišćuju. Školari se imaju podučavati na materinskom jeziku;
2. U hrvatskih školah se mora i more samo Hrvat namestiti;
3. Učitelji, ki želju zadobiti mesto u hrvatskoj školi, moraju ispitom dokazati, da su zaista sposobni, da na hrvatskih školah podučavaju.«

Spomenuta je rezolucija imala za cilj podsjetiti Austriju da hrvatska manjina ima međunarodnim pravom osigurano pravo upotrebe hrvatskog jezika u školama, a ujedno i to da Hrvati, budući da u ovom pitanju gledaju jedan od najbitnijih uvjeta svoga opstanka, raspravljaju o njegovu značenju na razini svoje najviše kulturne institucije.

Hrvatske novine tražile su osnivanje Hrvatskoga školskog odjela pri Zemaljskoj vladi Gradišća, koji bi imao zadaću da unaprijedi učenje materinskog jezika u osnovnim školama, i potiče izgradnju novih škola u selima gdje živi hrvatska manjina. Uz to, zadatak bi spomenutog odjela bio i iniciranje uvođenja hrvatskog jezika u srednje škole koje bi davale učiteljski i činovnički kadar, potreban hrvatskoj manjini u realiziranju svojih prava u skladu s odredbama mirovnog ugovora u Saint-Germainu.

Ovim zahtjevima, dakako, nije udovoljeno. Jedini ustupak Zemaljske vlade bio je, kao što je spomenuto, postavljanje hrvatskoga školskog nadzornika.

Nakon priključenja Austrije Njemačkoj 1938. *Hrvatske novine* našle su se u procijepu. Iza njih su stajali svi rezultati i pozitivna nastojanja, postignuta na kulturno-političkom polju, dok je ispred njih bila neumitnost drugog svjetskog rata, koji će ovu dobro uhodanu djelatnost, zajedno s novinama, napokon prekinuti.

Uoči izbora 1938. *Hrvatskim novinama* preostalo je jedino da, rezignirano i duboko sumnjajući, kažu: »... Sigurno je da naša narodna manjina nij imala u prošlosti Gradišća niti ima sada odlučujuću rič kod stvaranja Historije Nimcev. Ali s tim, ako u izborima ne bude manjkal niti jedan hrvatski glas za DA, zadobit ćemo i garanciju za naš budući narodni razvitak.«¹⁰⁰

⁹⁸ *Hrvatske novine* 23, 1937, 1.

⁹⁹ *Hrvatske novine* 38, 1936, 1—2.

¹⁰⁰ *Hrvatske novine* 13, 1938, 1.

U svibnju iste godine Gradišće je bilo razdijeljeno. Dio je bio priključen pokrajini Štajerskoj, a dio Donjoj Austriji. Tom su administrativnom odlukom bile svedene na minimum »garancije za budući narodni razvitak«, jer je između ostalih i prostorna razjedinjenost bila uzrokom nemogućnosti značajnijih pothvata na političkom polju.

Nacionalsocijalisti su s mjesta predsjednika Hrvatskog kulturnog društva smijenili Ignaca Horvata.

Od 1938. pa do kraja izlaženja *Hrvatske novine* nisu mogle imati ton bilo kakve društvene angažiranosti. S isključivim karakterom informativnih, cenzuriranih i skraćenih novina, prestale su izlaziti 4. travnja 1942. godine.

C) »*Naš glas*«

Pojava *Našeg glasa* 1923. bila je u najužoj vezi s izbornom borbom političkih stranaka nakon priključenja Gradišća Austriji i njegova uređenja kao posebne pokrajine.

Uoči izbora 1923, kad je stanovništvo Gradišća stajalo pred pitanjem koja će stranka voditi politički i gospodarski život pokrajine, Socijaldemokratska je stranka imala najbolje pozicije među gradišćanskim radništvom, u kojem su i Hrvati imali stanovit udio.

Naš glas bio je drugi po redu stranački list na hrvatskom jeziku namijenjen gradišćanskim Hrvatima. Izdavala ga je Socijaldemokratska stranka Gradišća, a u podnaslovu se zvao »politični list hrvatskoga poljodjelca i tobrača« (tobrač = radnik — B. V.). *Naš glas* izlazio je u Beču do 1926. god., a poslije do kraja u Sauerbrunnu (Kiseloj Vodi) u Gradišću. Urednik novina bio je Koloman Tomšić, jedan od prvaka Socijaldemokratske stranke Gradišća. Novine su izlazile kao tjednik na osam stranica.

Pojava *Našeg glasa* može se tumačiti kao rezultat složenih političkih prilika u Austriji nakon prvoga svjetskoga rata. Politička kriza, u kojoj se osobito našlo Gradišće, nužno se morala odraziti na društvene odnose u hrvatskoj narodnoj manjini. U radu je već bilo govora o partikularističkim težnjama među Hrvatima u Gradišću, kao i o tome kako nisu imali jedinstven politički stav u odnosu na mnoga zajednička pitanja. U takvoj sredini *Naš glas* imao je zadaću da okupi one Hrvate kojima je bio blizak program Socijaldemokratske stranke. To su bili najamni radnici, broj kojih je rastao proporcionalno s raslojavanjem sela. Premda je broj radnika u odnosu na ukupan broj aktivno poljoprivrednog stanovništva bio relativno malen, u poslijeratnim godinama pokazivao je neprekidan rast. Poluproletarizirani hrvatski seljak bio je blizu industrijskih središta koja su mogla nakon rata prihvatiti radnu snagu. Ti radnici-seljaci bili su ipak snaga i broj s kojima je Socijaldemokratska stranka (odnosno *Naš glas*) mogla računati. Međutim, valja naglasiti da su društveni uvjeti života ovih hrvatskih radnika bili loši. Kao radnici-putnici, vezani za selo, nisu imali razvijenu klasnu svijest o svojoj socijalnoj pripadnosti. Ipak, i u takvim uvjetima Socijaldemokratska stranka Gradišća počela je izdavati list na hrvatskom jeziku. *Naš glas* djelovao je kao službeni organ stranke, pa mu je i program bio omeđen njezinim ciljevima.

Prvi broj *Našeg glasa* izašao je 19. svibnja 1923. U uvodniku pod naslovom »Proglas urednika«, programom su bili definirani slijedeći zadaci: »Svaka

ptica k svomu jat u leti! I ubogi se med sobom združuju, organiziraju, da si svoje interese (zanimljivost), kroz moć većine, množine čuvaju. Jedan siromah je sam nigdor, ali kada se svi bratinski združuju, svi pod jednu zastavu spravu, je laglji njev posal, nimaju već straha. (...) Čuvat interese (zanimljivost) delača, maloga gospodara, to je on, ki svojim trudom, potom svoj vsaki danji žalož zaslužavaju. Čuvat ove proti trutih, proti laskavcu (Schmarotzer). Razsvitit naše ljude, da krivi proroki ne pobludu njevo mišljenje.«¹⁰¹

Izdavački je krug činila samo svjetovna inteligencija. Budući da je svećenstvo redom slijedilo smjer Kršćanskosocijalne stranke, može se zaključiti da je sveukupna inteligencija bila različito stranački opredijeljena. Ova različita opredijeljenost hrvatskih intelektualaca i utjecaj *Hrvatskih novina* i *Našeg glasa*, uzrokovali su nejedinstven politički stav gradišćanskih Hrvata pred izbore 1923.

Analizirajući *Naš glas* može se konstatirati njegovo polemičko raspoloženje. Od prvoga broja on je u sukobu s onim dijelom inteligencije koja je svoju ideološko-političku platformu iznijela u *Hrvatskim novinama* i netom utemeljenoj Samostalnoj hrvatskoj stranci. S obzirom na ulogu katoličkog klera u preporodnom pokretu, u osvješćivanju masa, i uopće u kulturnoj javnoj djelatnosti, *Naš glas* je već u prvome broju navijestio rat »ježuitima« koji su, po mišljenju ovih novina, »načinili iz prodikavnice, iz crikve agitatorski stolac« i stoje u službi Kršćanskosocijalne stranke. U uvodniku »Program nove vlade« *Naš glas* još jednom ističe različitost programa: »Stanovnici Gradišća moraju jur jednoč spoznat, da politično protivništvo ne znači nepriateljstvo: da mi, prem smo različnoga političnoga mišljenja i smjera, svejedno skupa živit, jedan drugoga podupirat moramo i daće ov žitak nam neg onda snosan postat, ako jedan drugoga prava spoznali, poštovali, svaki svoja prava polag zakona va miru uživat budemo mogli; na dale, ako u slučaju različnoga mišljenja jedan sridnji put najdemo, ki nepriatelje va miru i jediščini složi, ujedina.«¹⁰²

Djelujući kao glasilo Socijaldemokratske stranke Gradišća, *Naš glas* je omeđio svoje zadaće u smislu sadržajne svestranosti. On nije mogao biti u službi Hrvata kao manjinske grupe u tolikoj mjeri kao što su to mogle biti *Hrvatske novine*. Obračajući se gradišćanskim Hrvatima, ove novine nisu ni imale namjeru na njih utjecati sa stanovišta i potreba posebne etničke skupine koja ima različite probleme i zahtjeve od većine u Austriji, dakle s nacionalnog stanovišta, već su na njih utjecale poglavito s klasno-socijalnih pozicija. U tom smislu *Naš glas* je sasvim određeno svoj program nazvao »demokratskim«, a program *Hrvatskih novina* »nacionalnim«. U članku »Naše škole« govori se o problemu državnog školskog zakona i moguće primjene na vjerozakonske škole, čega se osobito boje *Hrvatske novine*. »Danas dva smjeri vladaju med nami«, kaže se u članku. »Jedan demokratični smjer, ki hoće da si ljuctvo samo i priko svoje dice budućnosti sudilo bude. Drugi smjer je nacionalni (*Hrvatskih novina*), na ugarsku priliku malo teroristični smjer, ki kani svakoga hrvata presilit, da on i njegova dica moraju neg hrvati ostat,

¹⁰¹ *Naš glas* 1, 1923, 1.

¹⁰² *Naš glas* 3, 1923, 1.

samo po hrvatsku se učit. (...) Mi živimo u demokratskoj republici, kade polag zakona svaki ima pravo svojega sudit, redit.«¹⁰³

Djelovanje *Našeg glasa* dobar je primjer pretvaranja novina u sredstvo propagande u međustranačkoj borbi građanskog društva Austrije u tom razdoblju. Braneci samo svoje interese, Socijaldemokratska je stranka preko *Našeg glasa* napadala suprotan program Samostalne hrvatske stranke, a preko nje Kršćanskosocijalnu stranku, jer je, naime, bila uvjerena da je Samostalna hrvatska stranka njezina produžena ruka. Nakon neuspjeha *Hrvatskih novina* u izborima i glasanju za Samostalnu hrvatsku stranku, *Našem glasu* je poslije smetao smjer Kršćanskosocijalne stranke i neprestano je dokazivao svoju tvrdnju da je taj dio hrvatske inteligencije u njezinoj službi. To se, prema tvrdnji novina, moglo najbolje vidjeti nakon izbora, kad su »imenovane novine njevo kulturno pokrivalo hitile i su pokazale da njim ne leži čuda na hrvatskoj kulturi, već na politici. A ova politika se je razvila kot čisto kapitalistička i klerikalna, i su mislili z ovom politikom hervatstvo za one cilje zadobit, za ke su utemeljene postale. 'Hrvatske novine' su kulturnu dužnost zamudile a političnu igru izgubile.«¹⁰³

Uvodnik »Quousque tandem« iskoristio je sadržaj članka »Drugi časi, drugi ljudi«¹⁰⁴ koji je bio izašao u *Hrvatskim novinama*, a raspravljao je o pitanjima jezika, da bi otvorio polemiku i napao *Hrvatske novine*. U njemu se odmah na početku kaže: »Ako je ta pisatelj još uvek tako nezrel, tako zelen da nerazumni pravoga cilja naše stranke; ako on još i danas ne spoznava, da je naša borba jedna gospodarstvena, da si mi kroz našu stranku, žitak, budućnost i slobodu branimo, onda ćemo reći: 'daj ti meni mira hoćeš imat od nas mir', ovo stoji na čelu naše novine u članku urednika. (...) Mi va borbi ne poznamo milošće ili pogodbe. Naš cilj je hrvatstvo branit, narodu na hasan poslovat. Je ovo cilj i Hrvatske novine? Onda dajmo jedan drugomu mira i poslušmo, radimo svaki po svojemu putu da si cilji zadobenemo. 'Noli me tangere', ovoga ne pozabimo.«

Djelujući poglavito s klasnih pozicija, *Naš glas* je svoje sadržaje usmjerio uglavnom na socijalno-gospodarske probleme stanovništva Gradišća. U tom pogledu ne može mu se odreći pozitivnost. Gospodarski program Socijaldemokratske stranke kretao se u okviru gospodarskih problema i krize Gradišća. Ona je na dnevni red stavila potrebu agrarne reforme. Ni u jednoj pokrajini Austrije nije bilo akutnije pitanje agrarne reforme nego u Gradišću. Preko 44% obradive zemlje bilo je u rukama veleposjednika,¹⁰⁵ a nije bilo industrije koja bi mogla zaposliti sve veći broj seljaka bezemljaša. Zato je *Naš glas* s pravom isticao potrebu rješavanja ovog pitanja. Osim ovoga tražio je veće dohotke za radnike, slobodno tržište bez zaštitnih carina, uvođenje državnog monopola na žito, gradnju radničkih stanova uz državnu pomoć, materijalnu pomoć tvornicama kako ne bi otpuštale viškove radnika, te niz drugih pozitivnih mjera. Međutim, klasna i socijalna obrana nije bila dovoljna čitateljstvu kojem su ove novine bile namijenjene. Gradišćanski Hrvati trebali su uz

¹⁰³ *Naš glas* 4, 1923, 1.

¹⁰⁴ *Naš glas* 16, 1924, 1.

¹⁰⁵ *Naš glas* 10, 1928, 3.

to i zaštitu svojih nacionalnih posebnosti, kulturnu autonomiju, jezik, i sve ostalo što bi im jamčilo nacionalni opstanak u mnogo jačoj germanskoj većini.

Naš glas je i na školsko pitanje gledao također s klasnosocijalnih pozicija. Na ovom je problemu kulminirao sukob s *Hrvatskim novinama*. *Naš glas* je tražio da se državni školski zakon provede i na dotadašnje konfesionalne škole kojima su bila obuhvaćena hrvatska djeca u Gradišću. Sukladno tom zakonu, *Naš glas* je zastupao mišljenje da je hrvatskoj djeci dovoljna dvogodišnja poduka na materinskom jeziku u osnovnoj školi. Od trećeg razreda dalje djeca bi, prema mišljenju *Našeg glasa*, uz hrvatski jezik obvezno trebala učiti i njemački jezik pet sati tjedno, a od šestog razreda cijela bi se nastava izvodila samo na njemačkom jeziku.

Može se zaključiti da pitanja kulturne i jezične autonomije gradišćanskih Hrvata nisu naišla na zasluženu pažnju u sadržajima članaka *Našeg glasa*; štoviše, osporavalo im se bilo kakvo značenje za opstanak narodne manjine. Šteta je da ova pitanja nisu bila tretirana na afirmativan način, jer je *Naš glas* kao komunikacijsko sredstvo, mogao vršiti znatan utjecaj na široku javnost. Svoj poznati stav u odnosu na ova pitanja ponovio je uoči utemeljenja Hrvatskoga kulturnog društva. U okupljanju gradišćanskih Hrvata u jednu kulturnu instituciju *Naš glas* je vidio opasnost od društvenog zaostajanja, koje će Hrvate dovesti do toga da će postati »građani druge sorte«.

Kulturno-nacionalne probleme gradišćanskih Hrvata izrazio je *Naš glas* u članku »Nacionalizam«. Sama činjenica da su spomenuti problemi bili uvršteni u novine govori da ih *Naš glas* nije mogao negirati, štoviše, o njima je često raspravljao, premda ih je deklarativno negirao. U članku, između ostalog, stoji: »One okolnosti, med kimi hervatstvo Gradišća jur već četrsto let ovde živi, su različno druge neg one, med kimi naši rodi živu va Jugoslaviji. Naše hervatstvo je odlučeno (odcijepljeno — B. V.), zaostavno, pozabljeno i prez vsih savezov, va teškoj borbi za vsakidANJI kruh, skoro prez vsakoga kulturnoga razvijanja ovde život moralo. (...) Pri nas med nimci i magyari retko posijana hrvatska sela, a onde jedan velik, složan narod. Pri nas zatupljene narodne čuti, onde gospodarstveno i kulturno razvijanje. Po času je razlika tako velika postala, da je naše hervatstvo pozabilo na staru domovinu, a stara domovina izto za nas. Dospili smo tamo da ne razumimo jezik onoga roda, iz koga izhajamo.

Naša čversta i sveta vera je, da se naš narod nacionalno samo iz lašćega (vlastitoga — B. V.) korena razvijat more i mora. Mi med čisto drugimi okolnosti živimo ovde, neg naši brati va staroj domovini i zato nij moguće naš narod i narodno razvijanje na on temelj postaviti, na kom naši rodi stoju va Jugoslaviji.«¹⁰⁶

Ove su konstatacije bile, doduše, ispravne, ali je *Naš glas* zacrtao pogrešan pravac rješavanja problema kulturnog razvijanja. *Hrvatske novine*, za razliku od *Našeg glasa*, dobro su shvatile da hrvatska manjina u Austriji nužno mora upostaviti veze sa starom domovinom, jer ona može poduprijeti kulturno razvijanje i pripomoći da se kulturno-prosvjetna razina barem približi onoj u Hrvatskoj.

¹⁰⁶ *Naš glas* 34, 1930, 1.

Analiza ovih novina vrlo dobro odražava ideološki pluralizam građanskog društva Austrije i pokazuje kako je ono tridesetih godina proživljavalo i gospodarsku i društvenu krizu. U takvim okvirima različiti ideološki pogledi političkih stranaka izražavali su se u pravilu antagonizmom prema ostalim strankama, i to najčešće preko glasila. To je putem *Našeg glasa* činila i Socijaldemokratska stranka. Međutim, zanimljivo je ipak da je najuži krug grupe koja je činila uredništvo bio svjestan štetnosti različite političke opredijeljenosti inteligencije i čitalaštva u cjelini.

Zato nije slučajno urednik *Našeg glasa* priznao: »Mi jednoč očitó valovat moramo: hoćemo hrvati ostat, ali smo robi, nasledniki jedne ili druge politične stranke. Ča mi je draže? Moja narodnost ili moje političko mišljenje? Morem ja ostati veran svome rodu, ako sam veran naslednik svoje stranke? Lipše, vrlije je očitó valovat, da sam renegat postal, da sam kršćansko-socijalni magyar, ili socijaldemokratski švaba, nego med prostim narodom kako u ovćinju kožu ublićen vuk ili lav, svoje lašće braće nepriatelj.«¹⁰⁷

Ne ulazimo li u ocjenu idološko-politićkih stavova *Našeg glasa*, već ga analiziramo kao komunikacijsko sredstvo koje može pomoći upoznavanju života i djelovanja gradišćanskih Hrvata u razdoblju svog izlaženja, onda valja naglasiti da je *Naš glas* u svojoj osnovnoj, društvenoj zadaći sredstva obavještavanja, mogao zadovoljiti čitateljstvo kojemu je bio namijenjen, jer sadržaji članaka ovih novina ipak odražavaju stvarnost svoga vremena i socijalne sredine. Međutim, koliki je stupanj dokumentacijske vrijednosti ovoga lista, bilo bi potrebno tek utvrditi.

D) Ostale novine

Prije pokretanja *Hrvatskih novina* koje su obilježile stvaran početak političkog okupljanja Hrvata u Gradišću nakon prvog svjetskog rata, taj su pokušaj vremenski kratko prije pokušale učiniti i *Kršćanske hrvatske novine* svojom pojavom u Beču 1922.

Pokretanje ovih novina inicirala je nekolicina svećenika s M. Meršićem starijim na čelu, koji je 1910. *Našim novinama* prokrćio put novinskoj djelatnosti gradišćanskih Hrvata.

Prekinut kontinuitet izlaženja novina na hrvatskom jeziku teško je pogodio hrvatsku manjinu u novim austrijskim političkim prilikama. *Naše novine* prestale su izlaziti 1922. zbog promijenjenih političkih odnosa. Te su godine pobjednićke države mirovnim ugovorom u Saint-Germainu dodijelile Gradišće Austriji, međutim, trebale su proći još dvije godine do ratifikacije trianonske mirovne pogodbe i do stvarnog pripojenja Gradišća Austriji. Našavši se u novoj državi, hrvatska je manjina ostala bez svoga glasila, bez komunikacijskog sredstva oko kojeg bi se mogla okupiti.

Kad su, nakon donekle sređene poratne situacije 1922. bili raspisani parlamentarni izbori, taj je trenutak iskoristio M. Meršić za pokretanje novina kojima bi okupio Hrvate i prezentirao javnosti njihovo postojanje.

Pravu pozadinu namjere izdavanja *Kršćanskih hrvatskih novina* izrazio je njihov urednik Ignac Horvat rijećima: »...Kako je bila u tom pobojnóm

¹⁰⁷ *Naš glas* 3, 1930, 1.

vrimenu socijaldemokratska stranka osobito jaka i ona je igrala u novom austrijskom političkom zastupstvu prve gusle, a Meršiću i hrvatskoj inteligenciji je bila austrijska kršćanska socijalna partija bliža, odlučio je, da će oko ove stranke sakupiti svoje Hrvate. (...) No već nego austrijska politika gonila je njega briga za hrvatski narod ove zemlje. Naš narod i njegovi školovani ljudi stali su u novoj državi politički desorijentirani, neupućeni. (...) A uza to neka doznadu Austrijanci, da u njihovoj zemlji, pak još i blizu Beča, žive i Hrvati, za ke im se takaj triba skrbiti...¹⁰⁸

Meršić je za ostvarenje svoga cilja tražio šire veze u nehrvatskim krugovima. Htio je ne samo osigurati financijsku podlogu budućim novinama, već iz svojih redova kandidirati barem jednog zastupnika pri Kršćanskosocijalnoj stranci u Zemaljskoj vladi Gradišća. Međutim, čini se da je ovaj pokušaj doživio neuspjeh, jer urednik novina kaže da »i ovi nehrvatski krugovi se nisu odazvali njegovu (Meršićevu — B. V.) pozivu, ar svi ti austrijski političari ovdas nisu još poznali Gradišćanske Hrvate, ili ako su ih nekoliko pri ovoj prilici vidili, tražili su da neka Hrvati, prije nego ih primu u parlament, pokažu kojoj političkoj stranci hte dati svoje povjerenje i glase. A onda još triba, da ta svoj politički stav i očituju u kakovi novina...¹⁰⁹

U dogovoru s urednikom »Reichsposta« (glasila Kršćanskosocijalne stranke), Meršić je otpočeo izdavati *Kršćanske hrvatske novine* u Heroldovoj tiskari u Beču 1922. Tako su ove novine bile prve stranačke novine Hrvata u Austriji.

Meršićevu krugu ipak nije uspio pokušaj političkog okupljanja Hrvata, jer je izlaženje *Kršćanskih hrvatskih novina* prestalo već nakon četvrtog broja. Razloge ovog neuspjeha valjalo bi kompleksnije istražiti, no čini se da je tome nekoliko vjerojatnih uzroka. Prvo, radilo se o maloj skupini svećenika intelektualaca, kojoj je, zbog određene staleške pripadnosti nedostajala snage da bez šireg intelektualnog (svjetovnog) kruga u novim društvenim uvjetima oko svog programa¹¹⁰ okupi šire hrvatske slojeve. Drugo, hrvatskim

¹⁰⁸ Usp. I. Horvat, *Hrvatske Kršćanske Novine*, prve u Austriji, *Hrvatske novine* 11, 1971, 2.

¹⁰⁹ I. Horvat, n. dj., 2.

¹¹⁰ U biblioteci M. Meršića mlađeg, u Željeznom našla sam zanimljiv letak iz kojega je vidljiva društveno-politička klima u kojoj su se našli Hrvati u Gradišću uoči izbora 1923. U letku je iznesen program Kršćanskosocijalne stranke, odnosno Kršćanske hrvatske stranke koji će zastupati buduće »Kršćanske hrvatske novine«. Letak je tiskan u Željeznom, 4. travnja 1922. U njemu doslovce stoji:

»HERVATSKA BRAĆA GRADIŠĆA

kreuz mirovne pogodbe smo i mi hervati Gradišća esterajskoj republiki priključeni postali.

Samostalnost Gradišća, koť i pravica, slobošćina, jednakost je vsokomu človiku bez razlike na temelju bratske ljubavi za uzderžanje deržavne i društvene uredbe zasegurana.

Da smo i mi hervati Gradišća mirni i bratinske ljubavi čuti ljudi, oto je znano: Da si mi ali pravu slobošćinu i jednakost, ka nam sliši, izvojevat budemo mogli i tako našu narodnost, naše mesto uzderžat i zasegurat, k tomu je potribno:

1. Naš materinski jezik verno gojit, uzanjega čversto stat do zadnjega hipca žitka našega;

je radnicima po političkom programu bila bliža Socijaldemokratska stranka, pa su joj dali svoje glasove u izborima. Treće, *Kršćanske hrvatske novine* počele su izlaziti u vremenu teške financijske krize, u kojoj je kupovna moć stanovništva bila minimalna, a izdavački odbor nije imao toliko financijskih sredstava da bi bez pretplate i materijalne pomoći mogao osigurati izlaženje lista. Taj treći razlog opisao je sam urednik: »Moje Kršćanske Hrvatske Novine su bile propale, jur po četrtom broju. A zač? Nikako zbog nemara svojega oca — roditelja, gosp. Meršića, nego najviše zbog onoga poznatoga novinskoga betega: ljudi su je primali i čitali, ali nisu je plaćali. Tako smo morali po četrtom broju našu lodnu zaprti. A gosp. Meršić su doma prodali svoju farsku otavu i isplatili vas dug do zadnjega groša.«¹¹¹ Međutim, poraz Kršćanskosocijalne stranke u izbornoj borbi 1923. bio je ipak temeljnim uzrokom prestanka njihova izlaženja.¹¹²

Na kraju pregleda ovog razdoblja u razvoju novinstva gradišćanskih Hrvata treba spomenuti i *Male crikvene* i *školske novine*, u podnaslovu »tajednik za katoličansku dicu«. Ovo je bio prvi list namijenjen najmlađima, a početak njegova izlaženja 1931. može se protumačiti kao jedan u nizu uspjeha hrvatske manjine na kulturnoprosvjetnom polju. Izlaženje su započele u Pajngrtu, a uređivali su ih Martin Meršić mlađi i Slavko Marhold. Značenje ovih novina bilo je poglavito u jačanju vjerske i nacionalne svijesti u mladim. Premda s posebnom namjenom, u svom su izlaženju odigrale značajnu ulogu u izvršavanju kulturno-prosvjetne zadaće, a ogledavala se u njegovanju književnoga jezika i poticaju kulturnog stvaralaštva u omladine. Novine su imale veći broj suradnika i među svjetovnom inteligencijom, osobito među učiteljstvom. Prestale su izlaziti 1939. godine.

ZAKLJUČAK

Predmet analize ovoga rada jest novinstvo gradišćanskih Hrvata u razdoblju između dva rata. Novine koje su izdavali gradišćanski Hrvati mogu kao

2. Uzdržat našu narodnu ćut i vse već dosebe deržat, do svojega hervatstva;
3. Skupa sključit vse hervate Gradišća va jednom jedinom zavezu bez razlike stališa i reda;
4. Podpuno zaufanje za naše ur zdavno poznane hervatstva peljače.

Hervatska braća! Mi vas pozivamo na ovo skupno delo. Razdramite se! Stan-te gori! Vojujte i zgrabite se skupa, da mi vsi skupa hervati Gradišća ruku va ruki, z jednim serdcem, z jednom dušom si naše pravice izvojujemo, zaseguramo i tako k-našemu dičnomu cilju dospenemo.

Imajte zaufanja va nas! Mi smo u Gradišću rođeni i smo ovden doma; kerv iz vaše kervi, brati vaše braće, sini hervatski otecv i majkov, ki med vami stanujemo, svami delamo, vas i va najvećih suprotivščina ostavili nismo, svami veselje i tugu dilimo, svami živimo i umiramo.

Z veseljem vam najmre nazviščujemo, da čedu va nikolki dnevi vam dojtj nove »Keršćanske Hervatske Novine«, istinski i verni pretelj hervatskoga naroda; i da je jur na noge postavna

KERŠĆANSKA HERVATSKA STRANKA«

¹¹¹ *Hrvatske novine* 3, 1940, 1.

¹¹² Usp. M. Valentić, *Die burgenländischen Kroaten... XXIII.*

izvor pomoći u osvjetljivanju njihove povijesti jer su dosta vjerno odražavale stvarnost vremena i sredine u kojoj su djelovale.

Novinstvo gradišćanskih Hrvata, kao i u drugih naroda, od svih je javnih djelatnosti vršilo najneposredniji utjecaj na društveni život. Kao živ organizam i izraz društvenih težnji i snaga, novine su označavale stupanj dostignute slobode, kulturno-političke razvijenosti i kritičkog duha hrvatske manjine.

Iz relativno plodne novinske djelatnosti u razdoblju između dva rata, analizirane su *Naše novine* koje su izlazile u vremenu dok su gradišćanski Hrvati živjeli u sklopu Monarhije, *Hrvatske novine* i *Naš glas* u Gradišću. Uz to, analizirana je pojava *Kršćanskih hrvatskih novina*, te zabilježeno izlaženje i značenje *Malih crkvenih i školskih novina*, također u Gradišću.

U radu je dat osvrt na društvene prilike u zapadnoj Ugarskoj i Gradišću u vrijeme izlaženja spomenutih novina.

U početku XX st. u zapadnoj Ugarskoj društveno-političke prilike označene su kao nepovoljne za sve nemađarske narode, pa tako i za Hrvate, naseljene duž austrijsko-mađarske granice. Slab gospodarski položaj uvjetovao je nepovoljnu socijalnu strukturu Hrvata, pa se stoga u njihovim redovima nije mogla formirati građanska klasa koja bi bila nosilac značajnih privrednih i društvenih akcija. Najveći dio Hrvata na ovom području živio je od poljoprivrede, dok je udio gradišćanskih Hrvata u industriji, obrtu i drugim tercijarnim djelatnostima bio neznatan. Malobrojna svjetovna inteligencija bila je u najvećem broju mađarizirana. Pri cjelokupnoj ocjeni društvenih prilika valja napokon pridodati i prometnu nepovezanost raštrkanih hrvatskih sela. Međutim, unatoč slaboj društvenoj strukturi, gradišćanski su Hrvati u tom vremenu i sredini ipak imali obilježja posebne narodne zajednice: hrvatski jezik, narodnu književnost, povijesnu tradiciju i drugo, što ih je razlikovalo od većinskog naroda. Vidjeli smo da je djelomičnoj nacionalnoj integraciji pridonio preporodni pokret, započet potkraj sedamdesetih godina XIX stoljeća. Nosioci preporodnih ideja bili su mahom hrvatski svećenici, ali preporodni pokret nije uspio obuhvatiti seljaštvo. To je, naime, bila prva faza procesa nacionalne integracije u kojoj nije postojala ni svjetovna inteligencija, ni građanstvo. Iz ovog kruga stvorena je jezgra koja je u prvom desetljeću XX st. pokrenula *Naše novine* čiji je cilj bio buđenje nacionalne svijesti u gradišćanskih Hrvata. Ove prve novine nastale su u skromnim prilikama i početnim teškoćama, ali su u kratkom razdoblju ispunile svoju glavnu zadaću. Djelovanjem i odjekom uključile su gradišćanske Hrvate u društveno-politička zbivanja. Zahvaljujući *Našim novinama*, Hrvati postaju sve više subjekt društvenih zbivanja. Postepeno, dakako, opet putem novina, traže priznanje svojih manjinskih prava. Njihov politički nastup došao je do izražaja osobito nakon svršetka prvog svjetskog rata. U trenutku geopolitičkih promjena, gradišćanski su Hrvati izrazili putem *Naših novina* gotovo jedinstven stav protiv priključenja Austriji. Kako je do razgraničenja između Austrije i Mađarske ipak došlo, od 1921. god. gradišćanski Hrvati žive u sklopu austrijske pokrajine Gradišće.

U novoj sredini našli su se gradišćanski Hrvati razjedinjeni i teritorijalno i politički jer je dio hrvatskih sela pripao susjednoj Mađarskoj. Međutim, elementi novog političkog razvitka u Austriji dali su poticaja hrvatskoj inteligenciji za djelovanje na političkom okupljanju Hrvata. Kako su taj zadatak

mogle najuspješnije izvršiti novine, a njih u tom trenutku nije bilo, grupa intelektualaca ponovo ih je pokrenula potkraj 1922. u Beču. To su bile *Hrvatske novine*, s podnaslovom »glasnik Gradišćanskih Hrvatov«.

Početkom 1922. M. Meršić stariji, jedan od prvaka duhovne inteligencije, pokrenuo je u Beču *Kršćanske hrvatske novine* s namjerom da Hrvati u izborima 1923. daju glas Kršćanskosocijalnoj stranci. Budući da ta stranka nije odnijela očekivanu pobjedu na izborima, ove su novine prestale izlaziti s četvrtim brojem. Imaju značenje prvog stranačkog lista u gradišćanskim Hrvata.

Društvene prilike nakon prvog svjetskog rata bile su vrlo teške za Austriju, osobito za pokrajinu Gradišće, koja je neposredno nakon nastajanja bila suočena s političkom i gospodarskom krizom, izazvanom zbog gubitka Šoprona, upravnog, kulturnog i gospodarskog središta regije. Položaj gradišćanskih Hrvata kao poljoprivrednika bio je otežan nepostojanjem prometnih veza s tržišnim mjestima gdje bi mogli prodavati svoje poljoprivredne proizvode. Dio hrvatskih seljaka, koji je ostao bez zemlje, potražio je izvor egzistencije u tvornicama Beča i Bečkog Novog Mjesta, a znatan dio iselio se u prekomorske zemlje.

Dakako da su usred takvih prilika upravo *Hrvatske novine* mogle izvršiti neposrednu ulogu, kako u cilju političkog okupljanja Hrvata tako i u cilju obnove društvenog i privrednog života pokrajine. Pozitivne rezultate *Hrvatske novine* bilježe već iduće godine uoči parlamentarnih izbora kad im je uspjelo utemeljiti Samostalnu hrvatsku stranku, putem koje su htjeli zadobiti mandatno mjesto u Zemaljskoj vladi Gradišća. Samostalna stranka, međutim, nije prošla u izbornoj borbi, pa su gradišćanski Hrvati ostali bez svog zastupnika u saveznoj i pokrajinskoj vladi.

Iste je godine Socijaldemokratska stranka Gradišća pokrenula novine na hrvatskom jeziku *Naš glas*, u podnaslovu »politični list hrvatskog poljodolca i tobrača«. Cilj im je bio pridobiti Hrvate za glasove u izborima.

Između ovih novina izbio je odmah u početku sukob zbog različite ideološke orijentacije. *Naš glas* je u svom sadržaju uglavnom tretirao socijalno-klasnu problematiku radništva i seljaštva pokrajine, ne izdvajajući pritom nacionalni problem hrvatske manjine u Austriji. Kako su *Hrvatske novine* zastupale drugačije stavove, bio je neizbježan sukob, a vrhunac je dosegao tridesetih godina oko pitanja koja su se odnosila na uvođenje hrvatskog jezika u škole i osnivanje Hrvatskoga kulturnoga društva. Opći je stav *Našeg glasa* prema potrebi borbe za kulturnu autonomiju hrvatske manjine bio negativan, jer je smatrao da osnivanje manjinskih institucija dovodi Hrvate u status »građana drugoga reda«.

Premda su od izbora 1927. *Hrvatske novine* prihvatile programatski smjer Kršćanskosocijalne stranke, ipak im se, unatoč stranačkoj orijentaciji, ne može osporiti zastupanje interesa hrvatske manjine. S obzirom na nivo i strukturu čitalačke publike, *Hrvatske novine* su, doduše, predstavljale hrvatsku manjinu s pozicija sitnograđanskog lista, ali unatoč određenim slabostima, one u svom dvadesetogodišnjem izlaženju pokazuiu »crvenu nit« ustrajnog dokazivanja nacionalne posebnosti gradišćanskih Hrvata. Upravo zbog sukladnih interesa s većinom slojeva, *Hrvatskim novinama* uspjelo je postati ne samo političko ili stranačko, već uopće, glavno glasilo Hrvata u Gradišću. Također valja

istaći doprinos ovih novina gospodarskom, društvenom i kulturnom razvoju Gradišća kao pokrajine. Nakon desetogodišnjeg izlaženja one su najraširenije novine u Gradišću, a po svojoj strukturi i kvaliteti članaka nisu zaostajale za tzv. velikim tjednicima.

Angažirani dio lista tretirao je uglavnom pitanja važna za opstanak hrvatske manjine. Iz njih izdvajamo dva: hrvatski jezik i njegovu primjenu u nastavi, odnosno školsko pitanje. U cijelom vremenu izlaženja ova su pitanja stajala na prvim stranicama lista. Postavljanje gradišćanskog jezika na razinu književnoga jezika i njegovo uvođenje u nastavu nametnulo je potrebu tiskanja udžbenika i knjiga. *Hrvatske* su novine mnogo pridonijele uspjehu ove djelatnosti, osobito kad je 1929. tiskan udžbenik »Treta Štanka« u kojemu je bio primijenjen hrvatski književni jezik.

1929. *Hrvatske novine* utemeljile su Hrvatsko kulturno društvo, pa uz novine ono postaje središnje mjesto okupljanja gradišćanskih Hrvata.

Informativni dio *Hrvatskih novina* tretirao je najrazličitija pitanja vezana uz društvene, političke, gospodarske i kulturne događaje iz Gradišća, Austrije i svijeta.

Iz plodne djelatnosti *Hrvatskih novina* izrastao je interes gradišćanskih Hrvata za staru domovinu. Može se zaključiti da je program *Hrvatskih novina* dobio novu dimenziju uspostavljanjem prvih kulturnih veza s Hrvatskom. Osnivanje »Društva prijatelja gradišćanskih Hrvata« u Zagrebu 1932. značilo je potporu i potvrdu nastojanja inteligencije na kulturno-prosvjetnom planu u Gradišću. Nakon proslave 400. obljetnice doseljenja Hrvata u Gradišće kulturne su veze produbljene, osobito zalaganjem urednika novina književnika I. Horvata.

Zbog nepovoljnih političkih prilika 1938. *Hrvatske novine* postepeno su sve više gubile ton nacionalne angažiranosti, da bi konačno prestale izlaziti početkom 1942. godine.

Zusammenfassung

DAS ZEITUNGSWESEN DER BURGENLÄNDER KROATEN BIS ZUM ZWEITEN WELTKRIEG

Gegenstand der in dieser Studie durchgeführten Analyse ist das Zeitungs-wesen der Burgenländer Kroaten in der Zeitspanne zwischen den beiden Weltkriegen. Die von den Burgenländer Kroaten herausgegebenen Zeitungen können bei der Durchleuchtung ihrer Geschichte als Quelle benutzt werden, denn in diesen Blättern spiegelt sich die Realität der Zeit und des Milieus, in dem sie wirkten, ziemlich treu wider.

Aus der verhältnismässig fruchtbaren journalistischen Tätigkeit während der Zwischenkriegszeit, wurden folgende Blätter untersucht: *Naše novine* (Unsere Zeitung), die zu jener Zeit gedruckt wurden, als die Burgenländer Kroaten im Gefüge der Monarchie lebten, sowie die im Burgenland (kroat.

Gradišće) verlegten Hrvatske novine (*Kroatische Zeitung*) und Naš glas (*Unsere Stimme*). Daneben wurde das Erscheinen der *Kršćanske hrvatske novine* (Christliche kroatische Zeitung) analysiert sowie das Auftreten und die Bedeutung der *Male crkvene školske novine* (Kleine Kirchen- und Schulzeitung), ebenfalls im Burgenland, registriert.

Die vorliegende Arbeit bringt auch einen Rückblick auf die gesellschaftlichen Verhältnisse in Westungarn und im Burgenland zu jener Zeit, als die erwähnten Zeitungen gedruckt wurden.

Die Grundlagen für das kroatische Zeitungswesen wurden 1910 geschaffen, als das Blatt *Naše novine* zu erscheinen begann. Seine Veröffentlichung war ein Wendepunkt in der Kontinuität der geschichtlichen Konstituierung, in der Entwicklung von Schrifttum, Sprache und Rechtschreibung, und schließlich auch im national selbständigen Dasein der Burgenländer Kroaten. Der engagierte Charakter dieser Zeitung äusserte sich in der ständigen Beobachtung aller lebenswichtigen Fragen der kroatischen Minderheit, und diese bezogen sich auf ihr Schulwesen, den Gebrauch der kroatischen Sprache in der öffentlichen Verwaltung, im Gerichtswesen, in der Kirche usw. Doch in der unterentwickelten Mitte, in der sie herausgegeben wurden, war kein Platz für radikalere Auffassungen, ausser dem entschlossenen Widerstand gegen die Magyarisierung sowie im Erwecken und Zusammenschliessen der Kroaten auf nationaler Grundlage. Diese wichtigsten zwei Aufgaben wurden von der Zeitung *Naše novine* während ihres Erscheinens zwischen 1910 und 1921 auch erfüllt. Ausserdem wirkte sie im Rahmen der gegebenen Möglichkeiten auch programmgebend und auf die Richtlinien, an die sich dann die *Hrvatske novine* halten wird.

Seit 1921 lebten die Burgenländer Kroaten im Rahmen des österreichischen Landes Burgenland. In dieser neuen Mitte waren sie sowohl territorial als auch politisch gespalten, denn ein Teil der kroatischen Dörfer war dem benachbarten Ungarn zugefallen. Trotzdem gaben die Elemente der neuen politischen Entwicklung in Österreich den kroatischen Intellektuellen Antrieb zu jener Tätigkeit, welche die Kroaten politisch vereinigen sollte. Da eine derartige Aufgabe am erfolgreichsten von einer Zeitung ausgeführt werden konnte und weil es in diesem Augenblick keine gab, wurde von einer Intellektuellengruppe gegen Ende des Jahres 1922 aufs neue dahin gewirkt, so dass es zum Erscheinen der *Hrvatske novine* kam.

Die gesellschaftlichen Verhältnisse waren nach dem Ersten Weltkrieg für Österreich sehr schwierig, besonders im Lande Burgenland, die unmittelbar nach dem Krieg mit einer politischen und wirtschaftlichen Krise, hervorgerufen durch den Verlust von Ödenburg, dem Verwaltungs-, Wirtschafts- und politischen Zentrum dieser Region, konfrontiert wurde. In dieser Situation konnte gerade die *Hrvatske novine* eine unmittelbare Rolle spielen, sowohl mit dem Ziel, die Kroaten politisch zusammenzuschliessen, als auch, um zur Erneuerung des gesellschaftlichen und wirtschaftlichen Lebens des Landes beizutragen. Schon im nachfolgenden Jahr, unmittelbar vor den Parlamentswahlen konnte die *Hrvatske novine* positive Resultate verzeichnen, als es ihr geglückt war, die Selbständige kroatische Partei zu gründen, die ihnen zu einem Mandat (Abgeordnetenplatz) in der Regierung helfen sollte.

Doch konnte die Selbständige kroatische Partei im Wahlkampf keinen Erfolg erringen.

Im selben Jahr erschien, auf Anregung der Sozialdemokratischen Partei des Burgenlandes das in kroatischer Sprache gedruckte Blatt *Naš glas*. Dieses wirkte als amtliches Organ der Sozialdemokratischen Partei, und daher bewegte sich auch sein Programm innerhalb der Grenzen ihrer Ziele. *Naš glas* übte seinen Einfluss auf die Kroaten besonders in klassenmäßiger und sozialer Hinsicht aus, und darin kann man ihm die Vorteilhaftigkeit seines Wirkens nicht absprechen. Doch die Fragen der kulturellen und sprachlichen Autonomie der Burgenländer Kroaten fanden in diesem Blatt nicht jene Behandlung, die ihnen zukam. Da man die erwähnten Fragen während der ganzen Erscheinungsperiode der *Hrvatske novine* behandelt hatte, gelang es dieser Zeitung nicht nur zum politischen oder Parteiorgan, sondern überhaupt zum Hauptorgan der Kroaten im Burgenland zu werden. Nicht gering ist auch der Beitrag, den dieses Blatt zur wirtschaftlichen, gesellschaftlichen und kulturellen Entwicklung des Burgenlandes als Landes geleistet hat. Im Jahre 1929 wurde von der *Hrvatske novine* auch der kroatische Kulturverein *Hrvatsko kulturno društvo* gegründet, der nebst der Zeitung zum zentralen Sammelpunkt der Burgenländer Kroaten wurde. Wegen der ungünstigen politischen Umstände des Jahres 1938 büsste die *Hrvatske novine* nun den Ton ihres nationalen Engagements ein und 1942 wurde ihr Erscheinen schliesslich ganz eingestellt.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

8

ZAGREB

1976

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Ivan KAMPUŠ, Hrvoje MATKOVIĆ,
Gordana VLAJČIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

IVAN KAMPUŠ

Radovi 8

Izdavač

Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
OOUR Institut za hrvatsku povijest
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Za izdavača

Prof. dr Igor Karaman

Prijevod

Dr Blanka Jakić

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

Za sadržaj priloga odgovara autor

Adresa redakcije: Institut za hrvatsku povijest, Zagreb, Ul. Đure Salaja 3